

Τμήμα Φιλοσοφίας

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών: Επιστήμες της Αγωγής

Κατεύθυνση: Εκπαίδευση και Πολιτική

Διπλωματική Εργασία

«Ο ρόλος του φύλου στα επαγγελματικά στερεότυπα, μία συγκριτική μελέτη των εργαζομένων Ελλάδας και Ευρώπης για την αποτίμηση του σύγχρονου επαγγελματικού χώρου»

Χριστίνα Ζώνιου

Επιβλέπων καθηγητής: Θεμιστοκλής Γκόγκας

Ιωάννινα, 2024

Στην αδερφή μου

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Γκόγκα Θεμιστοκλή για την πίστη στο πρόσωπό μου, καθώς και την οικογένεια μου και τα αγαπημένα μου πρόσωπα για την συμπαράστασή τους όλο αυτό το διάστημα.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία, χρησιμοποιώντας τον παράγοντα του φύλου ως σταθερή μεταβλητή, προσεγγίζει και αναλύει την διαμόρφωση των επαγγελματικών στερεοτύπων από το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο και περιγράφει την δόμηση των εκπαιδευτικών και των επαγγελματικών φιλοδοξιών των νέων της εκπαίδευσης. Οι διαφορές που εντοπίζονται στις απόψεις των ατόμων για την επιλογή επαγγέλματος ανάλογα το φύλο, τεκμηριώνουν και την επαγγελματική επιλογή. Απόψεις που είναι κοινωνικά επηρεασμένες και οδηγούν στον έμφυλο διαχωρισμό των επαγγελμάτων. Τα παραπάνω εξεταζόμενα θέματα θα συνδεθούν με την παρουσίαση ορισμένων στατιστικών στοιχείων, των εργαζομένων της Ελλάδας συγκριτικά με χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης χωρισμένους κατά φύλο, ως μία συγκριτική μελέτη για την ανάδειξη του σύγχρονου επαγγελματικού χώρου, που τείνει να απεγκλωβιστεί από τις πιέσεις των στερεοτύπων.

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΡΟΛΟΙ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ.....	7
1.1 Φύλο	7
1.2 Προκαταλήψεις και Στερεότυπα.....	9
1.3 Έμφυλα Στερεότυπα	11
1.4 Διαμόρφωση έμφυλων στερεοτύπων μέσω της κοινωνικοποίησης	12
1.4.1. Ο ρόλος της οικογένειας.....	14
1.4.2. Ο ρόλος της εκπαίδευσης	15
1.5 Παγκοσμιοποίηση και ταυτότητες	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ ΣΤΗΝ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΦΙΛΟΔΟΞΙΩΝ.	20
2.1 Η διαμόρφωση εκπαιδευτικών κι επαγγελματικών φιλοδοξιών βάσει των έμφυλων προσωπικών αντιλήψεων.....	24
2.2 Η διαμόρφωση εκπαιδευτικών κι επαγγελματικών φιλοδοξιών βάσει των έμφυλων διακρίσεων στον εργασιακό τομέα.....	25
2.3 Προϋποθέσεις για την έμφυλη ισότητα στον εκπαιδευτικό και στον εργασιακό τομέα	27
2.3.1 Επαγγελματικός προσανατολισμός.....	27
2.3.2 Οι εκπαιδευτικοί.....	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Ο ΕΜΦΥΛΟΣ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ.....	31
3.1 Οριζόντιος και κάθετος διαχωρισμός της γυναικείας απασχόλησης	32
3.2 Οι επαγγελματικές διαφοροποιήσεις και η εξάλειψή τους	44
3.2.1 Δράσεις καταπολέμησης.....	45
Συμπεράσματα	47
Βιβλιογραφία.....	49

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο διαχωρισμός των φύλων σε αρσενικό και θηλυκό γένος εξυπηρετεί στην αναγνώριση των διαφορετικών βιολογικών και ανατομικών χαρακτηριστικών των ανδρών και των γυναικών, τους γενετικούς τους παράγοντες που είναι καθορισμένοι από την φύση, καθώς και τον διαφορετικό ρόλο που συνδράμει το κάθε φύλο στην διαδικασία της αναπαραγωγής. Το φύλο αποτελεί την γενετήσια ταυτότητα των ατόμων (Biswas-Diener & Diener, 2014).

Οι περαιτέρω διαχωρισμοί των φύλων, στα λοιπά χαρακτηριστικά τους, όπως είναι τα στοιχεία του χαρακτήρα και της εμφάνισης ανήκουν στην σφαίρα των έμφυλων και κοινωνικά προερχόμενων διακρίσεων. Με λίγα λόγια, το πως αναγνωρίζουμε το τι είναι «ανδρικό» και τι «γυναικείο» προέρχεται από τους δύο διακριτούς έμφυλους ρόλους, τον ανδρικό και τον γυναικείο, που αποτελούν προϊόντα της κοινωνίας. Τον παραπάνω διαχωρισμό των έχουμε εσωτερικεύσει μέσω της κοινωνικοποίησης μας μεγαλώνοντας στα πλαίσια ενός κοινωνικού περιβάλλοντος που λειτουργεί βάσει των συγκεκριμένων αντιλήψεων. Οι έμφυλοι ρόλοι εδραιώθηκαν και υπαγορεύουν την συμπεριφορά των ατόμων σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής τους ζωής από τον στενό οικογενειακό κύκλο στον χώρο του σχολείου, στην συνέχεια στον χώρο του εργασιακού περιβάλλοντος και ούτω καθεξής. Επιπλέον, τα έμφυλα πρότυπα χωρίζουν τον πληθυσμό σε δύο ομάδες και αγνοούν τις ατομικές ιδιαιτερότητες. Ενώ, αξιοσημείωτο είναι να αναφερθεί πως να μεν μικροδιαφορές εντοπίζονται στις διαφοροποιήσεις των φύλων ανάλογα με την κουλτούρα που κυριαρχεί στην εκάστοτε κοινωνία, αλλά κατά βάση οι οργανωμένες κοινότητες επιλέγουν συγκεκριμένα και αντιθετικά χαρακτηριστικά που αποδίδουν στην κάθε έμφυλη ομάδα (Konnell, 2006).

Η διάδοση των έμφυλων διαφοροποιήσεων δεν θα άφηνε ανεπηρέαστες τις εκπαιδευτικές αρχικά και επαγγελματικές τελικά επιλογές των νέων. Οι έμφυλες στερεοτυπικές αντιλήψεις αναπτύσσονται στην προσωπική συνείδηση από μικρή ηλικία μέσω του τρόπου που αντιμετωπίζονται τα παιδιά από τον κοινωνικό περίγυρο. Έτσι, η προσωπικότητα του καθενός, που είναι κοινωνικά γαλουχημένη, επηρεάζει της αποφάσεις του για την επαγγελματική του σταδιοδρομία συνάμα με τον τρόπο λειτουργίας του σχολείου που αποτελεί τον προθάλαμο του εργασιακού περιβάλλοντος. Επιπροσθέτως, ο τρόπος διδασκαλίας των μαθημάτων και η στάση των εκπαιδευτικών έχουν κατεξοχήν ρόλο.

Βάσει των προλεγόμενων φτάσαμε στον δυισμό των επαγγελματιών με γνώμονα το κοινωνικό φύλο. Τα αγόρια στρέφονται προς συγκεκριμένα επαγγέλματα που ταιριάζουν με την «ανδρική» φύση τους και αντίστοιχα λειτουργούν και τα κορίτσια. Ακόμα, το εργασιακό κλίμα προωθεί αυτόν τον διαχωρισμό επιλέγοντας το ανθρώπινο δυναμικό και τοποθετώντας το σε θέσεις που συνάδουν με τους έμφυλους κοινωνικούς ρόλους (Χατζηευστρατίου, 2008).

Στη νέα κοινωνία της πληροφορίας χάνεται η πίστη στις παραδοσιακές όψεις για την ζωή. Οι ταυτότητες δεν ακολουθούν νόρμες, γίνονται πολλαπλές και δομούνται βάσει των προσωπικών επιλογών (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020). Ο κατά φύλο επαγγελματικός διαχωρισμός δεν αδικεί και περιορίζει μόνο τα κοινωνικά φύλα αλλά δημιουργεί και δυσκαμψία στην αγορά εργασίας σπαταλώντας το ανθρώπινο δυναμικό. Για αυτόν τον λόγο το ενδιαφέρον στρέφεται στον τομέα της εκπαίδευσης με στόχο να επιτευχθεί ισότητα με

την ουσιαστική συνεισφορά του επαγγελματικού προσανατολισμού και την σωστή στάση των εκπαιδευτικών (Χατζηευστρατίου, 2008) και στον εργασιακό τομέα που θα πρέπει να προστατεύει τα δύο φύλα νομοθετικά για να έχουν ίση μεταχείριση.

Στην παρούσα εργασία επιχειρήσαμε να ερευνήσουμε το κατά πόσο οι στερεοτυπικές απόψεις σχετιζόμενες με το φύλο επηρεάζουν την επαγγελματική δραστηριότητα των εργαζομένων της Ελλάδας συγκριτικά με τους εργαζομένους της Ευρώπης παρουσιάζοντας και τα στατιστικά στοιχεία της εργασίας αυτών χωρισμένους κατά φύλο για την εκπόνηση μίας συγκριτικής μελέτης, που θα αναδείξει τον σύγχρονο επαγγελματικό χώρο. Το εσωτερικό της εργασίας χωρίζεται σε δύο μέρη, το κατεξοχήν θεωρητικό και το θεωρητικό σε συνδυασμό με την παράθεση στατιστικών δεδομένων προς τεκμηρίωσή του. Το πρώτο μέρος συμπεριλαμβάνει δύο κεφάλαια όπου αναλύεται η θεωρητική βάση της έρευνας. Στο πρώτο κεφάλαιο εμπεριέχονται πέντε ενότητες, που προσεγγίζουν την έννοια του φύλου με έμφαση στο κοινωνικό, την δόμηση των στερεοτύπων ως και την διαμόρφωση των έμφυλων στερεοτύπων ειδικότερα, μέχρι που στο κλείσιμο του κεφαλαίου αναφέρεται η ανάγκη της αποδόμησή τους στα πλαίσια της νεωτερικότητας. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η επιρροή των έμφυλων διαχωρισμών στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές βλέψεις των νέων αλλά και οι προϋποθέσεις για την προώθηση της έμφυλης ισότητας. Στο τελευταίο μέρος της εργασίας παρουσιάζονται οι εργαζόμενοι της Ελλάδας συγκριτικά με τους εργαζομένους της Ευρωπαϊκής ένωσης, πάντα χωρισμένους κατά φύλο με στόχο την αποτίμηση του ανθρώπινου δυναμικού, προκειμένου να φανερωθούν οι επαγγελματικές συνθήκες της σημερινής εποχής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΡΟΛΟΙ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

1.1 Φύλο

Κάθε κοινωνικό ον φέρει διάφορες ταυτότητες, ταυτότητες που ορίζονται από το ίδιο το πρόσωπο και ταυτότητες που ορίζονται από τον κοινωνικό περίγυρο, που όλες μαζί συγκροτούν την προσωπικότητα του. Ο παράγοντας φύλο γενικά αποτελεί μία από τις πολλές ταυτότητες, που συνοδεύει το κάθε κοινωνικό υποκείμενο. Πριν από την ανάλυση του φύλου, ως συγκεκριμένη ταυτότητα, προέχει η εμβάθυνση στην έννοια των ταυτοτήτων σε γενικότερο πλαίσιο.

Για την αναγνώριση των ταυτοτήτων, αρχικά σε προσωπικό επίπεδο, στο βασικό ερώτημα «ποιος είμαι», που τίθεται από το άτομο στον ίδιο του τον εαυτό, δεν προέρχεται από τον εαυτό του αλλά πηγάζει από έξω, δηλαδή την κοινωνία. Προκαλεί την αναγνώριση του ατόμου (αλλά και των άλλων) και συνοδεύεται με το πως πρέπει να πράττει ο καθένας. Τα παραπάνω γίνονται πιο κατανοητά αν αναλογιστεί κανείς, πως η δήλωση της προσωπικής ταυτότητας χωρίς την συμβολή της κοινωνίας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως πλεονασμός, αφού «δεν έχει νόημα να λέω πως ανήκω στον εαυτό μου σαν να επρόκειτο για οντότητα ευρύτερη από το εγώ μου» (Θεοδωρίδης, 2015: 56-58). Επιπλέον, η προσωπική ταυτότητα δεν είναι μία σταθερά όπως η ταυτότητα των αντικειμένων, αλλά χρειάζεται αυτοσυνείδηση για να οριστεί ο εαυτός από το ίδιο το πρόσωπο. Δηλώνοντας την προσωπική ταυτότητα στον εαυτό, από την μία πλευρά «αιχμαλωτιζόμαστε» κατά κάποιον τρόπο στην εικόνα αυτή, αλλά από την άλλη ο αναστοχασμός και ο συνεχής προσδιορισμός του εαυτού μαζί με την βοήθεια των γύρω προσώπων και των αντικειμένων προσφέρει ανακούφιση στο άτομο μέσα σε μία συνεχή και σύνθετη καθημερινότητα. Οι λοιπές ταυτότητες, οι κοινωνικές, ξεχωρίζουν πιο λιτά για το εξωτερικό τους στίγμα (Θεοδωρίδης, 2015).

Η πρώτη ταυτότητα που δίνεται σε κάθε κοινωνικό υποκείμενο ακόμα και πριν από την γέννησή του είναι το φύλο. Αρχικά, εξυπηρετούσε τον διαχωρισμό ανάμεσα στους άντρες και στις γυναίκες ως προς τα βιολογικά τους χαρακτηριστικά (Θάνος & Κογκίδου, 2022). Τα βιολογικά-ανατομικά χαρακτηριστικά του φύλου χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: τα πρωτογενή, που περιλαμβάνουν τα αναπαραγωγικά όργανα (εσωτερικά και εξωτερικά), τα επίπεδα ορμονών, τα φυλετικά χρωμοσώματα και τις γονάδες, τα δευτερογενή που περιλαμβάνουν στοιχεία όπως την ανάπτυξη του στήθους και της τριχοφυΐας και την διαφορετική κατανομή του λίπους και της μυϊκής μάζας στο σώμα. Από την παρατήρηση των πρωτογενών στοιχείων επέρχεται η κατηγοριοποίηση στο αρσενικό και το θηλυκό γένος (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020).

Ο βιολογικός διαχωρισμός των φύλων αποδεικνύεται από την επιστήμη και αναγνωρίζεται ευκολότερα από την κοινωνία, ενώ περαιτέρω αναζήτηση έγινε για τους τρόπους με τους οποίους τα διαφορετικού είδους χαρακτηριστικά αποδίδονται στα δύο φύλα και προσκομίζονται από αυτά (Θάνος & Κογκίδου, 2022). Αποτελούν κοινωνικά κατασκευασμένα χαρακτηριστικά, που προκύπτουν από την κοινωνική κατασκευή του φύλου. Έτσι, ανέρχεται στο ερευνητικό προσκήνιο των κοινωνικών επιστημών η μελέτη του κοινωνικού φύλου. Εντύπωση έκανε η ταύτιση του βιολογικού με το κοινωνικό φύλο. Όμως, το βιολογικό φύλο είναι προκαθορισμένο, ενώ το κοινωνικό δεν είναι μία δεδομένη ταυτότητα που δίνεται στο άτομο και δεν έχει την ίδια επίδραση σε όλους, καθώς δεν ακολουθείται μία ορισμένη διαδικασία για τον τρόπο που οι «άνδρες» γίνονται «άνδρες» καθώς και οι «γυναίκες» γίνονται «γυναίκες». Σε αυτό το σημείο διαφαίνεται και η

κυριαρχία της ταύτισης του βιολογικού με το κοινωνικό φύλο, επειδή στερεοτυπικά το κοινωνικό φύλο αποτελεί την κοινωνική έκφραση του βιολογικού. Το πρόβλημα δεν είναι στην απόδοση γυναικείας ή ανδρικής ταυτότητας αλλά η αντιθετική τους προσέγγιση. Το κάθε κοινωνικό υποκείμενο διαδέχεται την έμφυλή του ταυτότητα και δρα σεξουαλικά με ετεροσεξουαλική αντίληψη, όπως έχει οριστεί από την έμφυλη του ταυτότητα. Η διχοτόμηση προκρίνει την έννοια της ετερότητας, δημιουργεί τα πρότυπα του κάθε φύλου και ύστερα παράγονται τα έμφυλα στερεότυπα. Τα δρώντα κοινωνικά υποκείμενα και ενσωματώνουν τις θεσμικές δομές της κοινωνίας για τις έμφυλες διακρίσεις και τις διαιωνίζουν, εφόσον ο τρόπος σκέψης τους εκδηλώνεται καθημερινά, με αντίστοιχες πράξεις (Λιότζης, 2021). Οι όροι φύλο και έμφυλη ταυτότητα βρέθηκαν στο επίκεντρο των κοινωνικών επιστημών από το 1960. Κατά συνέπεια, επήλθε η διάκριση ανάμεσα στο βιολογικό και το κοινωνικό φύλο με εξέχουσα σημασία διότι καταρρίπτει τον μύθο πως τα κοινωνικά και πολιτισμικά στοιχεία των ανθρώπων είναι προκαθορισμένα (Θάνος & Κογκίδου, 2022).

Ο βιολογικός διαχωρισμός των φύλων σε αρσενικό και θηλυκό γένος εξυπηρετεί στην κατανόηση των διαφορετικών ανατομικών χαρακτηριστικών και του διαφορετικού ρόλου που έχουν τα δύο φύλα κατά την διαδικασία της αναπαραγωγής. Με γνώμονα τα παραπάνω, αναπτύχθηκαν ανισότητες σε κοινωνικοπολιτισμικό επίπεδο. Οι καθορισμένες βιολογικές διακρίσεις δεν αποδεικνύουν κάποιου είδους υπεροχή του ενός ή του άλλου φύλου και δεν δικαιολογούν τις κοινωνικές ανισότητες (Μαραγκουδάκη, 2000). Οι έμφυλες εξουσιαστικές σχέσεις είναι ένα σύνολο προκαταλήψεων και στάσεων που προέρχονται από την αυθαίρετο και άνισο δυνάμει διαχωρισμό των φύλων σε δύο διακριτές ομάδες μεταξύ αντρών και γυναικών. Προκαταλήψεις, που ιεραρχούν τα φύλα, προβάλλοντας την υπεροχή του ενός συγκριτικά του άλλου (Λιότζης, 2021).

Τα τελευταία χρόνια, παρουσιάζεται πρόοδος στις μελέτες που γίνονται με επίκεντρο το κοινωνικό φύλο. Η υπεραπλούστευση στις διαφορές των δύο φύλων με τον χωρισμό τους σε δύο ομάδες όπου η καθεμιά από αυτές φέρει τα δικά της στοιχεία και δεν υπάρχουν κοινά με την άλλη, δημιούργησε πόλωση. Οι αντιθετικές ερμηνείες δημιούργησαν το πρόβλημα και όχι τόσο οι διαφορές μεταξύ των ομάδων, εφόσον σε πολλές πτυχές της καθημερινής ζωής επιβλήθηκαν οι προμελετημένες διαφορές, όπως στην ανάληψη κοινωνικών ρόλων, στις επιλογές στον τρόπο ντυσίματος, στον τρόπο έκφρασης και στον τρόπο εκδήλωσης και βίωσης ερωτικών επιθυμιών. Ως απόρροια των παραπάνω, είναι η πολιτισμική σύνδεση του βιολογικού φύλου με κάθε πλευρά της ανθρώπινης ζωής. Η αποστασιοποίηση από τις δυαδικές αντιθέσεις και τις γενικεύσεις που έβαζαν σε μία γκάμα την συμπεριφορά όλων των αντρών και σε μία άλλη αυτή των γυναικών μετριάστηκαν. Άρχισε να γίνεται λόγος για κοινή συμπεριφορά ορισμένων αντρών και αντίστοιχα ορισμένων γυναικών. Δόθηκε το έναυσμα για την αμφισβήτηση της αρχικής εκτίμησης του κοινωνικού φύλου, ως κάτι που αποκτάται, ως ένα σύνολο τυποποιημένων και επαναλαμβανόμενων συμπεριφορών που επιβάλλονται στα άτομα από την κοινωνία και πως αυτές οι συμπεριφορές σχετίζονται με το ανάλογο βιολογικό φύλο. Το κοινωνικό φύλο δεν είναι σταθερό και κεκτημένο αλλά πραγματώνεται αδιάλειπτα κι έχει επιτελεστικό ρόλο. Για παράδειγμα, δεν γίνεται κάποιος να επιλέγει το κοινωνικό φύλο που επιθυμεί μία ορισμένη στιγμή και μετά να αλλάζει. Τέτοιου είδους προμελετημένες συμπεριφορές θα είχε κάποιο άτομο, που δεν έχει διαδεχτεί την δική του έμφυλη ταυτότητα και παράλληλα δεν είναι σε θέση να αντιληφθεί πως η ύπαρξή του είναι καθορισμένη από το κοινωνικό φύλο.

Το κοινωνικό φύλο μοιάζει να προϋπάρχει στα κοινωνικά υποκείμενα και να εκδηλώνεται συνεχώς, ενώ δεν αποτελεί κάτι συγκεκριμένο που έχει διεκπεραιωθεί. Η ασταμάτητη επανάληψή του δείχνει πως δεν φτάνει σε σημείο απόλυτης ολοκλήρωσης κι έτσι τα άτομα δεν είναι δυνατόν να ακολουθούν πιστά νόρμες. Η παραγωγή της έμφυλης ταυτότητας είναι δεδομένη, όμως τα άτομα είναι σε θέση να αντιστέκονται σε σημεία ή και να την αλλάζουν. Επίσης, στην πολυσύνθετη φύση του κοινωνικού φύλου είναι και το πως κάποιος βιώνει τον εαυτό του ως οντότητα, που φέρει την ταυτότητα του κοινωνικού φύλου αλλά και το πως αυτός ο ίδιος αντιμετωπίζεται ως ον που έχει ταυτότητα κοινωνικού φύλου. Ουσιαστικό αποτέλεσμα θα έφερνε η επικέντρωση στον τρόπο που πραγματώνεται το κοινωνικό φύλο από τα κοινωνικά υποκείμενα στο εσωτερικό ενός θεσμοθετημένου συστήματος, το πως τα άτομα αυτά εικάζουν την δική τους πρότυπη συμπεριφορά που είναι βασισμένη στο κοινωνικό τους φύλο, πως την ερμηνεύουν βάσει των κυρίαρχων στερεοτύπων και ποιες εν τέλει συμπεριφορές νιώθουν πως έχουν στην διάθεσή τους (Mills, 2003).

1.2 Προκαταλήψεις και Στερεότυπα

Εισαγωγικά, η διασαφήνιση των όρων «προκατάληψη» και «στερεότυπο» κρίθηκε σημαντική, διότι βοηθά την μελέτη των κοινωνικών σχέσεων. Η έννοια της «προκατάληψης» συμπεριλαμβάνει την στάση, που δημιουργεί το κοινωνικό υποκείμενο, ενώ στην έννοια του «στερεοτύπου» περιλαμβάνονται τα συναισθήματα του κοινωνικού υποκειμένου και αποτελούν συναισθήματα είτε απόρριψης είτε αποδοχής διαφόρων ατόμων ή κοινωνικών ομάδων, που συνοδεύονται με αυθαίρετες κατηγοριοποιήσεις και γενικεύσεις αυτών χωρίς την συμπερίληψη των ατομικών διαφορών. Η ύπαρξη των παραπάνω φαίνεται να εμποδίζει πολλές φορές την δημιουργία σχέσεων, δεδομένου πως τα άτομα που αναζητούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των άλλων, προκειμένου να στιγματίσουν ανθρώπους και ομάδες το θεωρούν ως κάτι το «φυσικό» και δεν αναγνωρίζουν την ευθύνη των πράξεων τους. Τα προκατειλημμένα άτομα συνήθως δεν αναγνωρίζουν πως φέρουν και διακονίζουν προκαταλήψεις. Δίνοντας έμφαση στον τρόπο που εκφράζονται εντοπίζονται οι υποκειμενικές ιδεολογίες τους. Για παράδειγμα, η γλώσσα που χρησιμοποιεί κάποιος, ως εργαλείο έκφρασης, δομείται από τον κυρίαρχο τρόπο σκέψης του, ενώ μπορεί να προσδιορίζει κάτι και για αυτόν τον λόγο διακατέχεται από δύναμη. Ο τρόπος που ορίζονται οι καταστάσεις έχει σημασία εφόσον παράγονται κοινωνικά μηνύματα. Οι καταστάσεις, οι κατηγοριοποιήσεις και τα στερεότυπα εκτός της ιδεολογικής σκοπιάς φορτίζονται και συναισθηματικά.

Αφού αναλύθηκε ο τρόπος που αναγνωρίζονται τα προκατειλημμένα άτομα ο λόγος θα στραφεί στο «πως» αποκτούν αυτά τα άτομα τις προκαταλήψεις. Στην απόκτηση προκαταλήψεων σημαντικό ρόλο παίζει η προσωπικότητα, ο τρόπος που τα παιδιά έχουν μεγαλώσει και έχουν διαπαιδαγωγηθεί αλλά και το σύνολο των κοινωνικών και πολιτισμικών επιρροών που έχουν δεχτεί τα άτομα. Στα παραπάνω πρέπει να συμπεριληφθούν και οι κοινωνικές δομές στις οποίες έχει ζήσει ο καθένας και τους θεσμοθετημένους μηχανισμούς που δημιουργούν μειονότητες. Φαίνεται πως μία αυταρχική προσωπικότητα έχει την ανάγκη να νιώθει την κυριαρχία και το αίσθημα υπεροχής σε σχέση με τους άλλους και εμμένει στις δικές της πεποιθήσεις που τις συλλαμβάνει ως ορθότερες. Το να μεγαλώσει κάποιος σε αυστηρό οικογενειακό ή κοινωνικό περιβάλλον τον κάνει να έχει περισσότερες πιθανότητες να γίνει δογματικός και αυταρχικός. Το στοιχείο του δογματισμού σχετίζεται με τις αξίες και τα πιστεύω που

πρεσβεύει το κάθε άτομο. Είναι ο τρόπος αντίληψης διάφορων θεμάτων, όπως κοινωνικών και φυλετικών, και προσέγγισής τους με πιο απόλυτο τρόπο που δεν αφήνει περιθώρια για διαφορετικού είδους αντιλήψεις. Παράλληλα, στην σφαίρα των κοινωνικοπολιτικών παραγόντων ενδιαφέρον αποκτά και ο οικονομικός τομέας, όπου στον αγώνα της παραγωγής και της διεκδίκησης πόρων φαίνεται να συμφέρουν οι κοινωνικές διακρίσεις και η νομιμοποίηση κάποιων ιεραρχιών.

Όμως, οι αντιλήψεις μας για τους άλλους διαμορφώνουν τον τρόπο που θα συμπεριφερόμαστε ως προς αυτούς και αυτή η συμπεριφορά επηρεάζει και την δική τους στάση ως προς εμάς και όλη αυτή η διαδικασία γίνεται και αντιστρόφως και περικλείεται στα πλαίσια της «κοινωνικής αλληλεπίδρασης». Ενώ, η ύπαρξη των εντυπώσεων θα μπορούσε να λειτουργεί ως επί τω πλείστον θετικά στις ανθρώπινες σχέσεις, αφού βοηθά τα άτομα να προβλέπουν τις συμπεριφορές των άλλων αλλά και να διαμορφώνουν ανάλογες στάσεις, έχει και την αρνητική της πλευρά καθώς τα στοιχεία που προσάπτονται στους άλλους μπορεί να ανταποκρίνονται λίγο ή και καθόλου ως προς την πραγματικότητα. Εκτός των εντυπώσεων, για την εδραίωση ενός κοινωνικού στερεοτύπου είναι απαραίτητη η συμφωνία ενός μέρους του πληθυσμού που έχει δύναμη και μπορεί να προωθήσει τις απόψεις του και να τις διατηρήσει. Τα προκατειλημμένα άτομα που πιστεύουν για παράδειγμα σε ένα στερεότυπο φαίνεται να μην σκέφτονται τα στοιχεία εκείνα που φέρουν οι άλλοι και δεν συμβαδίζουν με το στερεότυπο. Χωρίς σκέψη αναμένουν από τους άλλους συγκεκριμένες συμπεριφορές και οι άλλοι πολλές φορές φαίνεται να εκπληρώνουν τις προσδοκίες, εφόσον δεν είναι δύσκολο να γίνουμε αυτό που οι γύρω μας θεωρούν για εμάς, δηλαδή να εσωτερικοποιήσουμε αυτό που πιστεύουν οι άλλοι για τον εαυτό μας. Η παραπάνω διαδικασία αναφέρεται ως «αυτοεκπληρώμενη προφητεία». Η καταπίεση των ατόμων που αντιμετωπίζονται με βάση ορισμένων αντιλήψεων βρίσκεται στην κοινωνική τους ταυτότητα, επειδή οι άλλοι έχουν καθορίσει μία πιθανή ταυτότητα που έρχεται σε αντιπαράθεση με την αληθινή ταυτότητα αυτών. Επιπλέον, στο κομμάτι της ψυχολογίας θα μπορούσε να προστεθεί ο φόβος και το άγχος που αισθάνονται τα άτομα όταν συναναστρέφονται σε αρχικό στάδιο με μέλη άλλων ομάδων. Η ένταση των αρνητικών συναισθημάτων εξαρτάται από το κατά πόσο τα άτομα αυτά έχουν συναναστραφεί στο παρελθόν με διαφορετικές ομάδες που είναι υποκείμενα προκαταλήψεων, από τις γνώσεις για τις άλλες ομάδες και τις ιδιαίτερες συνθήκες μέσα στις οποίες αναπτύχθηκαν οι διαπροσωπικές σχέσεις. Τα έντονα αρνητικά συναισθήματα τείνουν να προκαλούν πολωτικές σχέσεις παραδείγματος χάριν ανώτερος-κατώτερος και κατά αυτόν τον τρόπο εμποδίζεται η ανάπτυξη ισότιμων καθώς και παραγωγικών σχέσεων ανάμεσα σε άτομα που κατατάσσονται σε διαφορετικές ομάδες. Για την ανάπτυξη υγιών κοινωνικών αλληλεπιδράσεων σημασία έχει η έλξη που εμφανίζεται ύστερα από την γειννίαση, την ομοιότητα και την κάποια θετική αντίδραση ως προς τον άλλον. Συχνά, η διαμόρφωση συγκεκριμένων ιδανικών κάνουν τους ανθρώπους να αποφεύγουν όσους δεν ανταποκρίνονται στα ιδανικά αυτά και να οδηγούν τους άλλους σε κοινωνική απομόνωση, που έχει ως συνέπεια την μη δυνατότητα ανάπτυξης της προσωπικής ταυτότητας των ατόμων αυτών. Ο διαχωρισμός που δεν σέβεται την διαφορετικότητα και καταπατά τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελεί ένα δύσκολο κοινωνικό φαινόμενο. Η πολυπλοκότητα του φαινομένου βρίσκεται στο γεγονός πως οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα προκύπτουν μέσω έμμεσων διαδικασιών και όταν οι διάφορες υποθέσεις παγιώνονται ως πραγματικές και αντικειμενικές γίνονται συνήθειες που δύσκολα αλλάζουν (Αζίζι-Καλατζή et al, 1996).

1.3 Έμφυλα Στερεότυπα

Στην προηγούμενη ενότητα διασαφηνίστηκε η έννοια των κοινωνικών στερεοτύπων. Συμπερασματικά, τα κοινωνικά στερεότυπα είναι αυθαίρετες σκέψεις που κάνουν τα άτομα και συνήθως μειώνουν τα στοιχεία άλλων ομάδων, ενώ αποδίδουν θετικούς χαρακτηρισμούς για τα στοιχεία που φέρει η ομάδα τους. Τα άτομα που φέρουν στερεότυπα έχουν παγιωμένες αντιλήψεις και συγχρόνως παύουν να σκέφτονται κριτικά (Θάνος & Κογκίδου, 2022). Μιλούν για γενικότητες παραβλέποντας τα ατομικά χαρακτηριστικά του καθενός, εφόσον απλουστεύουν την κατάταξη των μελών της κοινωνίας σε μικρότερες ομάδες με γνώμονα κάποιο κοινό στοιχείο (Μαραγκουδάκη, 2000). Βασιζόμενοι στην άποψη του Bourdieu, ένα στερεότυπο μοιάζει λιγότερο με ένα σύνολο σταθερών χαρακτηριστικών και περισσότερο με ένα σύνολο πιθανών χαρακτηριστικών. Κατά αυτόν τον τρόπο, παρατηρώντας μία ακραία συμπεριφορά σε ανθρώπους εκτός ομάδας έχουμε την τάση γενίκευσης, υποθέτοντας πως αυτό το στοιχείο συμπεριφοράς θα έχουν όλα τα άτομα της ομάδας. Το στερεότυπο είναι ένα στοιχείο ή μία γκάμα στοιχείων παρατηρήσιμων που αναπτύσσονται στην κοινωνία και προσεγγίζονται με κριτική. Κάποια στοιχεία αποτελούν πρότυπα και τους αποδίδεται κοινωνικό κύρος, υποβαθμίζοντας κάποια άλλα κι έτσι διαμορφώνεται ακόμα και ασυνείδητα η αντίληψη για το τι ορίζεται ως κατάλληλο.

Κάτω από την ομπρέλα των κοινωνικών στερεοτύπων βρίσκονται τα έμφυλα στερεότυπα, στερεότυπα που προκαλούν ζημιά και στους άντρες και στις γυναίκες, εφόσον περιλαμβάνουν προβλέψεις που αφορούν τον εαυτό μας και αυτά τα σενάρια είναι πιθανό να μην συμβαδίζουν με τις δικές μας αντιλήψεις για εμάς. Επίσης, δεν αποτελούν απλές εικασίες κάποιου, αλλά η απόδοση συγκεκριμένων χαρακτηριστικών ανά φύλο στηρίζεται και από τους κοινωνικούς θεσμούς. Τα έμφυλα στερεότυπα έχουν δεσπόζοντα ρόλο στον τρόπο που αντιμετωπίζουμε τους δικούς μας Άλλους, μιας και αναπαράγουν υποθέσεις για άτομα που αλληλοεπιδρούμε που μπορεί να μην συμβαδίζουν με την πραγματικότητα (Mills, 2003).

Επιπλέον, τα στερεότυπα του κοινωνικού φύλου φαίνεται να βασίζονται στις κοινωνικές διακρίσεις των φύλων. Αυτές οι κοινωνικές διακρίσεις αφορούν τα στοιχεία συμπεριφοράς και διάφορες ικανότητες επαγγελματικές και μη. Πιο συγκεκριμένα, θεωρούν ως επί το πλείστον τον άνδρα ικανότερο σε θέσεις ηγεσίας και στην ανάληψη διευθυντικών ρόλων και τονίζουν την σωματική υπεροχή του συγκριτικά με το γυναικείο φύλο. Οι δε γυναίκες περιορίζονται στον κύκλο των επαγγελματιών φροντίδας, στην ανατροφή των παιδιών και στο νοικοκυριό. Οι συσχετίσεις που γίνονται στο δίπολο αρσενικό-θηλυκό απορρέουν απόψεις, που έχουν κυριαρχήσει στην κοινή πεποίθηση με τέσσερις ευδιάκριτες κατηγορίες: απόψεις που αφορούν τους ρόλους που αναλαμβάνουν τα δύο φύλα, απόψεις που σχετίζονται με τον τομέα της απασχόλησης αλλά και απόψεις που διαμορφώθηκαν με βάση τα χαρακτηριστικά και την εμφάνιση των φύλων. Υπάρχει διαφορετική και αντιθετική εκδοχή για την κάθε κατηγορία, που χωρίζεται σε αρσενική και θηλυκή. Η σύνδεση μιας πληροφορίας (από το εσωτερικό των παραπάνω κατηγοριών) με το στερεότυπο του φύλου γίνεται με τρεις περιπτώσεις. Στην πρώτη περίπτωση φαίνεται πως γνωρίζοντας το φύλο κάποιου ενεργοποιούνται προβλέψεις που σχετίζονται με τις παραπάνω τέσσερις κατηγορίες, δηλαδή προβλέψεις που σχετίζονται με την συμπεριφορά, το επάγγελμα, τα χαρακτηριστικά και την εμφάνιση κάποιου. Στην δεύτερη περίπτωση παίρνοντας ένα στοιχείο από κάποια από τις τέσσερις κατηγορίες (συμπεριφορά, απασχόληση, χαρακτηριστικά, εμφάνιση) για κάποιον, θεωρείται πως το άτομο αυτό θα φέρει και άλλα

ανάλογα στοιχεία που ταιριάζουν στην αρσενική ή θηλυκή εκδοχή της κατηγορίας αυτής. Θα έλεγε κανείς παραδείγματος χάριν πως εάν σε κάποιον αρέσει να σκουπίζει αναμένεται να του αρέσει και να πλένει. Πρόκειται για σκέψεις, που γίνονται για το εσωτερικό πλαίσιο της κάθε κατηγορίας. Στην τελευταία περίπτωση προβλέπονται χαρακτηριστικά για τις κατηγορίες έχοντας εις γνώσιν ένα στοιχείο από μία κατηγορία. Υποθετικά, αν κάποιος πλένει αναμένεται πως τα μαλλιά του θα είναι μακριά.

Μετά από την ανάλυση του τρόπου σκέψης όσων ενστερνίζονται στερεότυπα είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί, πως μέσω ερευνών έχει αποδειχτεί πως τα έμφυλα στερεότυπα ως επί τω πλείστον αναπτύσσονται κατά την παιδική ηλικία και συνδέονται κυρίως με τα στοιχεία της εμφάνισης. Η διαμόρφωσή τους γίνεται μέσω της κοινωνικοποίησης. Η μη συμμόρφωση των παιδιών στα στερεοτυπικά στοιχεία του φύλου τους μπορεί να προκαλέσει αρνητικές συνέπειες στην αυτοεκτίμησή τους και την ψυχολογία τους. Η εκδήλωση διαφορετικού είδους συμπεριφοράς οδηγεί σε στιγματισμό και κοινωνικό αποκλεισμό (Θάνος & Κογκίδου, 2022).

Ύστερα από την προσέγγιση του τρόπου λειτουργίας και του χρόνου εμφάνισης των έμφυλων στερεοτύπων, θα αναλυθεί η διάκριση που γίνεται εντός της κατηγορίας του στερεοτύπου αυτού. Όχι μόνο είναι διαφορετικά τα στερεότυπα που απευθύνονται ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες αλλά κινούνται σε εντελώς αντίθετες κατευθύνσεις. Τα περισσότερα αντρικά στοιχεία έχουν πιο συχνά θετική αξιολόγηση συγκριτικά με αυτά των γυναικών. Φαίνεται πως τα χαρακτηριστικά του κάθε φύλου εισχωρούν στην αυτοαντίληψη του καθενός και ο καθένας συνήθως υιοθετεί αυτά τα χαρακτηριστικά ανεξαρτήτως των κοινωνικών αλλαγών και των εξελίξεων. Τα παραδοσιακά στερεότυπα εμμένουν και εκφράζονται υπέρ του αντρικού φύλου κάτι που νομιμοποιεί την άνιση αντιμετώπιση των φύλων εντός του οικογενειακού περιβάλλοντος, του εργασιακού χώρου και επεκτείνεται σε όλες τις διαστάσεις της κοινωνικής ζωής (Μαραγκουδάκη, 2000). Ωστόσο, δεν θα έπρεπε να θεωρούνται δεδομένα και αμετάβλητα. Μπορούν τα αλλάξουν και αυτό το αποδεικνύει η ίδια τους η φύση, επειδή αμφισβητείται συστηματικά και χρησιμοποιείται διαφορετικά, παρόλο, που ορισμένα στερεότυπα μοιάζουν πιο σταθερά λόγω της αντοχής τους στον χρόνο. Οι αλληλεπιδράσεις των ατόμων μιας κοινωνίας επηρεάζουν την εδραίωση των στερεοτύπων και οι ατομικές επιλογές επιβεβαιώνουν ή ακυρώνουν τις υποθέσεις για την έμφυλη τουτότητα (Mills, 2003).

1.4 Διαμόρφωση έμφυλων στερεοτύπων μέσω της κοινωνικοποίησης

Σε γενικό πλαίσιο μέσα από την προσέγγιση του τρόπου οργάνωση των καπιταλιστικών κοινωνιών φαίνεται, πως πρέπει να δημιουργούνται ταξικές σχέσεις, οι οποίες σε βαθύτερη ανάλυση φτάνουν να δομούν τις σχέσεις των φύλων και τις ανδρικές και τις γυναικείες ταυτότητες. Η αρχή της διατήρησης της καπιταλιστικής παραγωγής χρειάζεται πατριαρχική οικογένεια, για την χρήση του ανδρικού πληθυσμού στην εργασία και για την παραμονή των γυναικών στο σπίτι απασχολούμενες κυρίως με την φροντίδα του σπιτιού, των παιδιών ακόμα και των συγγενικών προσώπων. Επομένως, το κράτος αυξάνει το εργατικό του δυναμικό και παράλληλα δεν επιβαρύνεται με θεσμούς πρόνοιας για την περίθαλψη, με θεσμού πρόνοιας για την μέριμνα των ηλικιωμένων και με περαιτέρω θεσμούς εκπαίδευσης για τα πρώτα χρόνια των παιδιών. Με την βιομηχανική ανάπτυξη επιβλήθηκαν στα μέλη της κοινωνίας κανόνες και συνήθειες. Οι σχέσεις των φύλων

επηρεάζονται από τα μοντέλα εργασίας που κυριαρχούν στο κάθε σύστημα παραγωγής. Το κεφάλαιο έχει επιτύχει την δημιουργία ταξικών κι έμφυλων υποκειμένων, ώστε να προσαρμόζονται στις κοινωνικές απαιτήσεις, και δεν περνά μέρα χωρίς να φροντίζει για την διαιώνισή τους (Arnot, 2002).

Κάθε κοινωνία, εκτός του συστήματος παραγωγής των προϊόντων για την εξασφάλιση της επιβίωσης, διαθέτει κι ένα σύστημα για την «κοινωνική δόμηση της ταυτότητας των δύο φύλων». Ο όρος εισάχθηκε από την G. Rubin (1975) και περιλαμβάνει τις κοινωνικές διαδικασίες μέσω των οποίων το βιολογικό φύλο μετατρέπεται σε ένα πολιτισμικά προσδιοριζόμενο φύλο. Μία διαδικασία που προβαίνει σε ενέργειες, όπως ο καταμερισμός της εργασίας, η απόδοση κανόνων και η μεταλαμπάδευση αντιλήψεων βάσει του φύλου. Για την εσωτερίκευση των παραπάνω από τα άτομα της κοινωνίας, τον ρόλο αναλαμβάνει η διαδικασία της κοινωνικοποίησης, κατά την οποία τα κοινωνικά υποκείμενα μαθαίνουν να προσαρμόζονται και συμπεριφέρονται σύμφωνα με την κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά. Η κοινωνικοποίηση προϋποθέτει μεταβίβαση συγκεκριμένων στάσεων και αντιλήψεων που είναι στερεοτυπικά φορτισμένες, που περνούν από γενιά σε γενιά και τελικά η κοινωνία φαίνεται να προσδοκά διαφορετικούς κατά φύλο ρόλους (Λαδά, 2009). Η διαιώνιση των στερεοτύπων μέσω της κοινωνικοποίησης βοηθά στο να αποδεχτούν τα άτομα, βάσει του φύλου τους, την κοινωνική τους θέση με έμμεσο τρόπο και χωρίς κοινωνικές πιέσεις. Οι κοινωνικές προδιαγραφές για το κάθε φύλο συντηρούνται από τα στενά πλαίσια της οικογένειας μέχρι την ευρύτερη κοινωνία, ώστε τα άτομα να ενεργούν με τρόπο αναμενόμενο, επαληθεύοντας τον νόμο της αυτοεκπληρούμενης προφητείας. Τα άτομα, από την πρώιμή τους ηλικία, ανταποκρίνονται στις κοινωνικές προσδοκίες μέσω του τρόπου που αλληλοεπιδρούν στο ευρύτερο τους περιβάλλον. Ο καθένας ολοκληρώνει το παζλ της προσωπικότητάς του με στοιχεία που έχει διαμορφώσει η διαδικασία της κοινωνικοποίησης και η συμπεριφορά του εξαρτάται από τις νόρμες που επικρατούν στην κοινωνία που έχει μεγαλώσει (Μαραγκουδάκη, 2000). Έμφαση δίνεται στον παράγοντα της κοινωνίας για την διαφοροποίηση των φύλων και όχι στον τομέα της φύσης και της βιολογίας. Όμως, όταν αυτές οι διαφορές εκλαμβάνονται ως δεδομένες, το βιολογικό φύλο τείνει να ταυτίζεται με το κοινωνικό, να μην διακρίνονται οι ενέργειες της δημιουργίας της κοινωνικής ταυτότητας των δύο φύλων και σε τελικό στάδιο να αποδίδονται άνισοι ρόλοι στα κοινωνικά φύλα. Η μεταλλαγή του φύλου από βιολογικό σε κοινωνικό δεν γίνεται με κανονιστικό τρόπο, διότι κάτι τέτοιο θα έδειχνε πως τα κοινωνικά φύλα υπήρχαν εξ αρχής στην κοινωνία και πως η δράση της κοινωνικοποίησης θα σήμαινε μία απλή απόδοση ρόλων, χωρίς να υπολογίζονται άλλα κριτήρια όπως η ψυχολογία των ανθρώπων και η εικόνα που έχουν για τον εαυτό τους. Κάθε κοινωνία αξιολογεί άνισα τα δύο φύλα και με έναν τρόπο προκειμένου να μην αποτελούν συμπαγείς ολότητες, αλλά προσδίδοντας τους διαφορετικά στοιχεία και αλληλοσυμπληρούμενα. Το κάθε στοιχείο έχει διαμορφωθεί στους κοινωνικούς θεσμούς, βάσει των πολιτισμικών αξιών που κυριαρχούν και αξιολογείται η διαφορετική κατανομή των αλληλοσυμπληρούμενων στοιχείων, είτε ως απαραίτητη προϋπόθεση για την συνέχεια της ύπαρξης της οικογένειας ως κοινωνικού θεσμού, είτε ως ένας τρόπος αντανάκλασης των ενεργειών του κάθε φύλου (Λαδά, 2009).

1.4.1. Ο ρόλος της οικογένειας

Το φύλο, όπως έχει προ λεχθεί, δεν αποτελεί κάτι το σταθερό αλλά χαρακτηρίζεται για την αβεβαιότητα και την μη σταθερότητα του. Προσκομίζεται και μαθαίνεται γενικά μέσα από την διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Πιο ειδικά η διαδικασία αυτή ξεκινά μέσα στον οικογενειακό κύκλο, που αποτελεί έναν από τους κυριότερους θεσμούς, και μέσω αυτού το βιολογικό φύλο μετατρέπεται σε κοινωνικό. Η αλληλεπίδραση με τους γονείς είναι η πρώτη ενέργεια μεταβίβασης των κυρίαρχων κοινωνικών στερεοτύπων στα παιδιά, με ισχυρή επιρροή στην οικοδόμηση της έμφυλης ταυτότητάς τους. Το παιδί στα πλαίσια της οικογένειας συμμορφώνεται με τους ρόλους που επικρατούν στην κοινωνία του. Κάθε κοινωνία έχει έμφυλα στερεότυπα και τα παιδιά τα κατακτούν ραγδαία ανάμεσα στην ηλικία των τριών και πέντε χρόνων.

Οι άνθρωποι μεγαλώνουν στην οικογένεια, την πρώτη τους οργανωμένη κοινωνική συμβίωση και τον πρώτο τους φορέα κοινωνικοποίησης. Ζουν με κανόνες, αποκτούν συνήθειες και διαμορφώνουν αξίες και αντιλήψεις. Επιπλέον, δεν μεγαλώνουν με την ελευθερία ανάπτυξης της έμφυλης ταυτότητάς τους, εφόσον ακόμα και πριν από την γέννησή τους, οι γονείς μαθαίνοντας το φύλο τους οδηγούνται σε ενέργειες ανάλογα με τα στερεότυπα. Το πιο σύνηθες παράδειγμα είναι: η επιλογή του ροζ χρώματος για τα ρούχα του κοριτσιού και η επιλογή του μπλε για αυτά του αγοριού. Τέτοιου είδους πληροφορίες εμπλουτίζονται με άμεσο και έμμεσο τρόπο. Ακόμα και η επιλογή των δραστηριοτήτων των παιδιών μαζί με την επιλογή των παιχνιδιών από τους γονείς παίζει τον ρόλο της, διότι οι γονείς επιλέγουν με βάση τα στερεότυπα του φύλου του παιδιού αποφεύγοντας κάτι που έρχεται σε αντίθεση με αυτά και κατά αυτόν τον τρόπο, τα παιδιά αναπτύσσουν διαφορετικές δεξιότητες και διαφορετικά ενδιαφέροντα κατά φύλο, που ύστερα αποδεικνύουν τις έμφυλες διαφορές. Παράλληλα με τις επιλογές των γονέων που προκαλούν τις διαφοροποιήσεις, σημασία έχει και το πως οι γονείς αντιμετωπίζουν την συμπεριφορά των παιδιών τους. Οι επιβραβεύσεις και οι αποδοκμασίες ως ενέργειες των γονέων που δέχονται τα παιδιά, μπορούν να γίνονται λεκτικά και μη και να τα ωθούν σε συγκεκριμένες στάσεις. Φαίνεται πως η επιβράβευση των «αγορίστικων» για παράδειγμα συνηθειών από τους γύρω, οδηγεί το παιδί στο να νιώθει πως πρέπει να γίνει αγόρι. Ακόμα, το ίδιο το παιδί χωρίς τις εξωτερικές επιρροές όταν φτάσει στο να διαχωρίσει τις έμφυλες κατηγορίες και τοποθετήσει τον εαυτό του σε μία από αυτές, αποκτά μία μονιμότητα στην κατηγορία αυτή και υιοθετεί τις αντίστοιχες συνήθειες της κατηγορίας του σαν να είναι κάτι που πρέπει να γίνει. Η τοποθέτηση στην «κοριτσίστικη» κατηγορία λόγου χάρη, συνεπάγεται πως είναι αναγκαίο να αρέσκονται στο παιδί και οι «κοριτσίστικες» συνήθειες. Η κατηγοριοποίηση σε αρσενικό και θηλυκό μαθαίνεται σε μικρή ηλικία και οι διαφορές μεταξύ των φύλων δεν βασίζονται σε βιολογικά κριτήρια αλλά παράγονται μέσω της αγωγής. Από την αρχή της ζωής, το παιδί παροτρύνεται να υιοθετεί συμπεριφορά ανάλογη του βιολογικού του φύλου, στοχεύοντας στην διαμόρφωση μιας έμφυλης ταυτότητας, που θα αντιστοιχεί στις οικογενειακές προσδοκίες. Τα παιδιά συνηθίζουν να αντιγράφουν τους ρόλους-πρότυπα για το κάθε φύλο και ενσωματώνουν τα ανάλογα στερεότυπα.

Οι άνθρωποι ακολουθούν πρότυπα συμπεριφοράς και τα πρωταρχικά τους παραδείγματα, που διαμορφώνουν την μετέπειτα πορεία τους, είναι οι γονείς τους. Με μοναδική πληροφορία το φύλο οι γονείς δρουν με προκαταλήψεις και κατά αυτόν τον τρόπο παροτρύνουν τα παιδιά τους για τους μελλοντικούς τους ρόλους. Η ενασχόληση των αγοριών με παιχνίδια κατασκευών και των κοριτσιών με κούκλες και οικιακά σκεύη

δημιουργεί διαφορετικές συνήθειες. Από μικρή ηλικία τα παιδιά αναγνωρίζουν την διαφοροποίηση και προτιμούν παιχνίδια που ενδείκνυνται για το φύλο τους. Επιπλέον, θέλουν συμπαίκτες του ίδιου φύλου και θεωρούν τα παιχνίδια της κατηγορίας τους καλύτερα. Παράλληλα, εκτός των παραπάνω προτιμήσεων, αναμένεται και συγκεκριμένη συμπεριφορά από την κάθε έμφυλη κατηγορία. Τα κορίτσια παροτρύνονται στην εκδήλωση καλής διαγωγής, ενώ στα αγόρια προωθείται η δυναμικότητα ως καλό στοιχείο συμπεριφοράς και η περιορισμένη εκφραστικότητα. Τα παιδιά καθοδηγούνται με στόχο την υιοθέτηση των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών και συνήθως επιβραβεύονται όταν ακολουθούν τις υποδείξεις των γονέων τους. Ακολουθώντας τα πρότυπα τρέφεται η αυτοεκτίμησή τους, όμως δεν είναι λίγες οι φορές που αναγκάζονται να λειτουργούν βάσει προτύπων μέσω διαταγών και απαγορεύσεων (Θάνος & Κογκίδου, 2022).

Ενδιαφέρον αποκτά, το να παρατηρήσει κανείς και τις σχέσεις που αναπτύσσονται στο οικογενειακό περιβάλλον. Στα παιδιά παρέχονται προνόμια ανάλογα με την ηλικία τους και συνήθως ο καταμερισμός της εργασίας γίνεται με βάση το φύλο. Οι μητέρες-σύζυγοι δέχονται απολύτως φυσικά την ενασχόλησή τους με το νοικοκυριό, εφόσον είναι ήδη προετοιμασμένες για την ανάληψη των κοινωνικά κατασκευασμένων καθηκόντων τους και στην συνέχεια, αυτές τις αντιλήψεις διαδέχονται και τα παιδιά τους, που κοινωνικοποιούνται σε ένα περιβάλλον, που φέρει τους στερεοτυπικούς ρόλους του φύλου. Ακόμα, όταν οι γονείς προσπαθούν να αναπτύξουν ένα κλίμα ισότητας, πάλι οι γυναίκες ασχολούνται περισσότερο με τις δουλειές του σπιτιού και την ανατροφή των τέκνων συγκριτικά με τους συζύγους τους (Arnot, 2002). Η θέση των φύλων στον ιδιωτικό χώρο της οικογένειας διευρύνεται σε περαιτέρω τομείς του κοινωνικού χώρου. Τα παιδιά εσωτερικεύουν τις στάσεις των ατόμων του οικογενειακού τους περιβάλλοντος. Η διάρθρωση της ελληνικής οικογένειας κατά βάση ακολουθεί πατριαρχική δομή, ενώ το πατριαρχικό μοτίβο εξασθενεί με το άνοιγμα της γυναίκας στην αγορά εργασίας και επηρεάζεται από το μορφωτικό επίπεδο των γονέων. Όμως, φαίνεται οι διακρίσεις να παραμένουν, παρατηρώντας την κάλυψη των αναγκών του νοικοκυριού και των παιδιών ως επί τω πλείστων από τις γυναίκες-συζύγους και την διαχείριση των οικονομικών από τους άντρες. Φυσικά, υπάρχει μία άμβλυση των διακρίσεων με την πάροδο των χρόνων, αλλά όποιες παρεκκλίσεις παρατηρούνται από τα παραδοσιακά στερεότυπα δεν αφορούν την μέση ελληνική οικογένεια (Μαραγκουδάκη, 2000). Έτσι, οι παραπάνω σχέσεις εξουσίας περνούν στα παιδιά, που έχουν την τάση να διαμορφώνουν την αντίληψη για τον εαυτό τους, βάσει των διακρίσεων που παρατηρούν γύρω τους (Arnot, 2002).

1.4.2. Ο ρόλος της εκπαίδευσης

Ο δυϊσμός και η αναπαραγωγή του κοινωνικού φύλου φαίνεται να κυριάρχησε και στην παιδαγωγική σκέψη. Γενικά, το εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί μία οργανωμένη και καλά ελεγχόμενη κοινωνική δομή, που μία από τις αρμοδιότητές του είναι η διατήρηση των κυρίαρχων ιδεολογιών του κράτους. Διαχειρίζεται τον μαθητικό πληθυσμό και τον προετοιμάζει για την ανάληψη ρόλων ανάλογα με την υπάρχουσα ταξική δομή (Arnot, 2002). Στα πλαίσια του σχολικού περιβάλλοντος τρέχουν διαδικασίες ορατές όπως η μάθηση της γραφής, της ανάγνωσης και η μεταφορά γνώσεων αλλά και αόρατες διαδικασίες όπως η μεταφορά αξιών και στάσεων ζωής (Θάνος & Κογκίδου, 2022). Επιπλέον, στα πλαίσια του σχολείου, ως βασικού φορέα κοινωνικοποίησης, αναπτύσσονται και κοινωνικές σχέσεις. Η ύπαρξη ιεραρχιών και ανισοτήτων οδήγησε στην μελέτη των αναλυτικών προγραμμάτων των σχολείων με το ενδιαφέρον στραμμένο προς

στις ιδεολογίες που κυριαρχούν στα μέσα, που χρησιμοποιούνται κατά την διάρκεια της διδασκαλίας. Ενδιαφέρον που προκλήθηκε, προκειμένου να εξακριβωθεί ο τρόπος, που η εκπαίδευση νομιμοποιεί και αναπαράγει τις σχέσεις των φύλων. Οι επόμενες παράγραφοι θα εστιάσουν στην ανάλυση των παραγόντων του φύλου και της κοινωνικής τάξης στα πλαίσια του σχολείου, δύο παράγοντες που δεν εξετάζονται μεμονωμένα, εφόσον βρίσκονται εντός ενός πλέγματος κοινωνικών σχέσεων.

Οι ταξικές σχέσεις και οι σχέσεις των φύλων, παρόλο που έχουν διαφορετική ιστορία, είναι στενά συνυφασμένες. Οι ταξικές σχέσεις αποτελούν στοιχείο οργάνωσης της καπιταλιστικής κοινωνίας και κατά επέκταση διαμορφώνουν και τις σχέσεις των φύλων και ορίζουν ανδρικές και γυναικείες ταυτότητες. Για την διατήρηση του καπιταλιστικού συστήματος, που στοχεύει στην παραγωγή, είναι αναγκαία η διατήρηση συγκεκριμένου πατριαρχικού τύπου οικογένειας. Πρέπει να αναδειχτεί πως ο καταμερισμός της εργασίας και της οικογένειας στον άνδρα και στην γυναίκα αντίστοιχα, δεν αποτελεί φυσική κι ενστικτώδη ενέργεια αλλά είναι κοινωνικά επιβεβλημένη κι ενισχύεται από την εκπαίδευση, ως μηχανισμό του κράτους. Ο διαχωρισμός των φύλων σχετίζεται με την διαμόρφωση των ταυτοτήτων τους που βασίζεται στα πρότυπα που κυριαρχούν. Τα πρότυπα δημιουργούνται βάσει των κοινωνικών αναγκών και προωθούνται στους μαθητές.

Το σχολείο μεταβιβάζει και αναπαραγάγει συγκεκριμένη κουλτούρα, η οποία έχει ταξική οργάνωση και συγκεκριμένη διαμόρφωση σχέσεων. Μία συγκεκριμένη κουλτούρα που συμφωνεί με την ευρύτερη κοινωνική κουλτούρα. Η γνώση, που επιλέγεται να προωθηθεί μέσω της εκπαίδευσης, δεν είναι τυχαία αλλά αποσκοπεί μέσα από τα μηνύματα που περνάει, να δημιουργήσει συγκεκριμένες κοινωνικές ταυτότητες. Το παιδί διαμορφώνει την κοινωνική του ταυτότητα, αρχικά, μέσα από την έμφυλη του ταυτότητα, που δομεί στα πλαίσια της οικογένειας αλλά και μέσω της επαφής του με το κοινωνικό σύστημα. Μία ταυτότητα που διέπεται από αξίες, περιλαμβάνει τον τρόπο και την γλώσσα ομιλίας του, την στάση του σώματός του και το παρουσιαστικό του. Το παιδί, που θα έρθει σε επαφή με τις αρχές οργάνωσης της κοινωνίας, θα κάνει σύγκριση του εαυτού του με τους άλλους, σύμφωνα με τις ίδιες αρχές κι έτσι, εσωτερικεύεται η κοινωνική και η έμφυλη ταυτότητα.

Επιπροσθέτως, μέσα από την παρατήρηση των παιδιών ως προς την μαθητική τους ταυτότητα, επιβεβαιώνονται οι έμφυλες διαφοροποιήσεις. Το γεγονός, πως οι μαθητές στρέφονται σε συγκεκριμένη επιλογή μαθημάτων ανάλογη της έμφυλης ταυτότητας τους, φαίνεται, πως γίνεται ασυνείδητα μέσω της έμμεσης επιβολής προτύπων, που εκφράζουν διαφορετικές φιλοδοξίες. Στην παραπάνω διαδικασία συμβάλλουν και τα μέσα διδασκαλίας που έχουν οι εκπαιδευτικοί στην διάθεσή τους, όπως βιβλία, βίντεο, φωτογραφίες και ούτω καθεξής. Μέσα που προβάλλουν την καθεστηκία τάξη πραγμάτων. Έτσι, στα παιδιά παρουσιάζεται ο «κόσμος» και η «αλήθεια», η οποία βρίσκεται στα σχολικά εγχειρίδια. Αυτός ο «κόσμος» διέπεται από ιεραρχίες, οι οποίες εκμαιεύονται εύκολα από τους μαθητές, εφόσον οι ίδιοι διαδέχονται την αυθεντία του δασκάλου και μπαίνουν σε διαδικασίες ανέλιξης για να φτάσουν στην ακαδημαϊκή επιτυχία. Τα βιβλία μαζί με την γνώση φέρουν και στερεότυπα μέσω της διαμόρφωσης τύπων θηλυκότητας και ανδρισμού (Arnot, 2002). Οι εκπαιδευτικοί κατά συνέχεια (εκτός του ότι χρησιμοποιούν τα ανάλογα μέσα διδασκαλίας), ως προσωπικότητες, έχοντας και οι ίδιοι κοινωνικοποιηθεί φυλετικά μέσα στο ίδιο εκπαιδευτικό σύστημα, έχουν την τάση να προωθούν τα δεδομένα της κοινωνίας. Προβάλουν είτε συνειδητά είτε ασυνείδητα τις

εσωτερικευμένες πεποιθήσεις τους και τα πρότυπα συμπεριφοράς τους (Θάνος & Κογκίδου, 2022).

Συμπερασματικά, η κοινωνικοποίηση του φύλου αρχίζει από την γέννηση και η διαδικασία της εξελίσσεται μέχρι την ενηλικίωση. Με αυτήν την προσέγγιση, φαίνεται να υπάρχει συνέχεια ανάμεσα στο οικογενειακό και στο σχολικό περιβάλλον και επειδή, ο κοινωνικοποιητικός ρόλος του σχολείου, έρχεται δεύτερος κατά σειρά, φαίνεται να επεκτείνει την διαδικασία της κοινωνικοποίησης που ξεκίνησε πρώτα στο σπίτι. Βέβαια, ως προς το φύλο, χρησιμοποιείται ένα συγκεκριμένο μοντέλο κοινωνικοποίησης. Αυτό το μοντέλο περικλείει τα στερεότυπα και την κουλτούρα που ασπάζεται η μεσαία τάξη. Όμως, το εκπαιδευτικό σύστημα έρχεται αντιμέτωπο με την αισθητή κοινωνική αλλαγή. Υφίστανται πίεση προκειμένου να βοηθήσει τους νέους να προσαρμοστούν στη νέα εποχή της νεωτερικότητας, όπου αλλάζουν οι παραδοσιακές κοινότητες και ταυτότητες. Επίκεντρο είναι η προσωπική ζωή του καθενός και η διαμόρφωση της προσωπικής βιογραφίας. Οι προδιαγεγραμμένες ταυτότητες ξεθωριάζουν και σηματοδοτείται η αλλαγή των σχέσεων μεταξύ των φύλων με την απαλλαγή τους από τους ψευδείς κοινωνικούς ρόλους. Αποδομείται η προυπάρχουσα κοινωνική οργάνωση και οι διαχωρισμοί των φύλων μοιάζουν ξεπερασμένοι. Ο 21^{ος} αιώνας διαδέχεται την παγκοσμιοποίηση που φέρει νέες απαιτήσεις στα πλαίσια της οικονομίας, της αγοράς εργασίας και των ταυτοτήτων λόγω της έντονης κινητικότητας. Το σχολείο και η οικογένεια αρχίζουν να θέτουν νέους στόχους στην εκπαίδευση των παιδιών. Έρχονται στην επιφάνεια νέες μορφές σχέσεων απαλλαγμένες από τις παραδοσιακές αξίες του 19^{ου} αιώνα. Σε αυτό το σύνθετο μέλλον, πρόκληση είναι να οριστεί ισότητα ανάμεσα στα φύλα μέσα στις νέες κοινωνικές συνθήκες (Arnot, 2002).

1.5 Παγκοσμιοποίηση και ταυτότητες

Σε χρονική προσέγγιση, πριν από την έναρξη του 21^{ου} αιώνα, με την έξαρση των κοινωνικών αλλαγών ο όρος παγκοσμιοποίηση βρέθηκε στο επίκεντρο των επιστημών. Ένας όρος αμφίσημος που μπλέκεται με ένα πλήθος νεολογισμών και χρειάζεται οριοθέτηση μέσω της σύγκρισής του με άλλους συγγενείς όρους. Στο σημασιολογικό πρόβλημα βοηθά η προσέγγιση των όρων πολυπολιτισμός, οικουμενικότητα, διεθνισμός, διαπολιτισμικός. Μέσα από την μελέτη των όρων φαίνεται πως δεν ανήκουν σε ένα κοινό σημασιολογικό φάσμα. Πρόκειται για δύο αντίθετες κατηγοριοποιήσεις του κόσμου, που διαδέχονται διαφορετικά πολιτισμικά μοντέλα. Η παγκοσμιοποίηση ακολουθεί ένα πολιτισμικό μοντέλο ολοκληρωτικό ενώ οι υπόλοιποι όροι (πολυπολιτισμός, διεθνισμός, διαπολιτισμικός) ακολουθούν ένα πλουραλιστικό μοντέλο. Το πλουραλιστικό μοντέλο δημιουργήθηκε κατά την Αναγέννηση και ακμάζει την περίοδο του Διαφωτισμού. Για την κατανόηση του ολιστικού μοντέλου χρήσιμη είναι η ετυμολογία της λέξης οικουμενικότητα που χαρακτηρίζει την ανθρωπότητα ως ένα σύνολο, που τα κοινά χαρακτηριστικά μπορούν να οδηγήσουν σε σχέσεις αλληλεγγύης. Στη νέα εκδοχή της οικουμενικότητας παίρνει τον λόγο η παγκοσμιοποίηση, ένα φαινόμενο μη ανθρωποκεντρικό που στηρίζεται σε εξουσιαστικούς μηχανισμούς για την εξάπλωσή του. Για να εδραιωθεί μία παγκόσμια κοινωνία πρέπει να ισοπεδωθούν οι πολιτισμοί, σε αντίθεση με το πλουραλιστικό μοντέλο, που επιδιώκει επικοινωνία και αλληλεπίδραση μεταξύ των πολιτισμών. Εφόσον,

οι πολιτισμοί και οι κουλτούρες διαμορφώνονται μέσα από ομάδες ανθρώπων, η επικράτηση ενός πολιτισμού και μίας κουλτούρας γίνεται μέσω της επιβολής. Η παγκοσμιοποίηση συνδέεται με την ιδέα της ατέρμονης αλλαγής και εξέλιξης, με την ρευστότητα των αξιών όπου δεν χωρούν ηθικοί και κοινωνικοί περιορισμοί.

Το εύρος της έννοιας «παγκοσμιοποίηση» περιλαμβάνει τις συνθήκες της οικονομίας, της κοινωνίας και του πολιτισμού των τελευταίων τριών περίπου δεκαετιών. Σε χρονική εξέλιξη παρατηρείται να κυριαρχεί η κατανάλωση, να καταργούνται τα κρατικά και εθνικά όρια παράλληλα με την ακμή των πολυπολιτισμικών κοινωνιών και να περνάμε στην τεχνολογική-ηλεκτρονική εποχή. Έτσι, η έννοια του χώρου δέχεται αλλαγές με την κατάργηση της χωρικής εγγύτητας του τόπου κατοικίας και του επαγγέλματος, μαζί με την αποδέσμευση της εγκατάστασης των οικονομικών κέντρων στα χωρικά όρια του κράτους. Με τα νέα αυτά φαινόμενα στο προσκήνιο, αλλάζει το αστικό τοπίο και εμφανίζεται ο όρος μετάπολη (Χοντολίδου, 2008).

Κεντρικό ενδιαφέρον στην επιστημονική έρευνα απέκτησε η ποικιλότητα των πληθυσμών των σύγχρονων πόλεων, λόγω των έντονων μεταναστευτικών ροών που προκάλεσε η παγκοσμιοποίηση. Παρατηρείται αύξηση της διαφορετικότητας των κατοίκων στα αστικά στα στοιχεία του πολιτισμού, της κουλτούρας, της γλώσσας, της προέλευσης και της θρησκείας. Έχει θετικές επιπτώσεις όχι μόνο για την οικονομική ανάπτυξη που επιφέρει, αλλά δημιουργεί ένα πιο ωφέλιμο και βιώσιμο μέλλον στην ανθρωπότητα γενικά και μία συναισθηματική, πνευματική και ηθική ικανοποίηση στα κοινωνικά υποκείμενα ειδικά, εφόσον αναπτύσσονται σε ένα πιο ανοιχτό και δημοκρατικό περιβάλλον. Οι πόλεις προσελκύουν ανθρώπινο δυναμικό με υψηλό μορφωτικό επίπεδο και ανεπτυγμένες δεξιότητες (ταλέντα) στην εποχή της τεχνολογικής προόδου. Σε αυτό το πλαίσιο, της ραγδαίας παγκόσμιας μετανάστευσης, οι κοινωνίες χαρακτηρίζονται για την ανοικτότητά τους και την συμπερίληψη.

Όπως αναλύθηκε στα χαρακτηριστικά των παγκοσμιοποιημένων κοινωνιών κυριαρχεί η ανομοιογένεια των κατοίκων που ως όρος γενικεύεται στην ανομοιογένεια του τρόπου ζωής τους (Κόκκαλη, 2021). Στα όρια του σύγχρονου κόσμου που δεν έχει σταθερές και συνεκτικές κοινωνικές δομές, ενδιαφέρον αποκτά η έννοια της έξης, που φαίνεται να μην έχει το ίδιο νόημα με την αρχική της προσέγγιση. Οι άνθρωποι μπορεί να έχουν την τάση να υπάρχουν σε έναν κόσμο οικείο για αυτούς, έναν κόσμο που φέρει τα χαρακτηριστικά που έχουν εσωτερικεύσει οι ίδιοι από τα πρώτα στάδια της κοινωνικοποίησης τους, στους οικογενειακούς κόλπους, όμως στην σύγχρονη κοινωνική σφαίρα φαίνεται η προσπάθεια αυτή να δυσκολεύει. Κάθε άτομο μαθαίνει και αφομοιώνει τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής του δομής και λειτουργεί ασυνείδητα στον τρόπο που συμπεριφέρεται βάσει των όσων έχει εσωτερικεύσει, για αυτόν τον λόγο πολλές φορές δημιουργείται η ψευδαίσθηση πως οι ενέργειες του κάθε ανθρώπου είναι έμφυτες και όχι επίκτητες. Οι αντιλήψεις, οι στάσεις, οι πράξεις, οι σκέψεις, οι προτιμήσεις σχετίζονται με τις κοινωνικές εμπειρίες των ατόμων και διαγράφουν την πορεία της ζωής τους. Είναι λογικό τα κοινωνικά υποκείμενα να ωθούνται σε συγκεκριμένες πρακτικές ανάλογες συνθηκών του κοινωνικού τους περιβάλλοντος, αλλά ο σύγχρονος κόσμος διακρίνεται από αστάθεια και από αβεβαιότητα. Η μεταβλητότητα οδήγησε τους ανθρώπους να αμφισβητούν τις δικές τους πολιτισμικές συνθήκες και να δημιουργούνται αλλαγές στις σχέσεις των φύλων και σε ζητήματα ταυτότητας (Πουρκός, 2019).

Στον παγκοσμιοποιημένο κόσμο, που απαρτίζεται από πολυπολιτισμικές κοινωνίες και η διάδοση των πληροφοριών είναι αδιάκοπη, οι πολίτες έρχονται σε επαφή με ανθρώπους

που σκέφτονται διαφορετικά κι έχουν διαφορετικές καθημερινές πρακτικές και συνήθειες. Καθώς η επαφή και η συμβίωση με άλλους πολιτισμούς αποτελεί πλέον συχνό φαινόμενο, φαίνεται να αναπτύσσεται μεγαλύτερη ανοχή στην πολιτισμική πολυμορφία. Δίνεται η δυνατότητα για την ανάπτυξη των διαφορετικών πολιτιστικών ταυτοτήτων σε πολλές περιοχές του κόσμου, κάτι που κλονίζει τα παραδοσιακά συστήματα και τις παραδοσιακές όψεις για την ζωή μας. Οι παραδόσεις και τα έθιμα αδιαμφισβήτητα έχουν κεντρικό ρόλο στην ζωή των ανθρώπων. Όμως, οι έντονες μεταβολές και η επαφή των ατόμων με διαφορετικές κουλτούρες δημιουργούν σκέψεις στα άτομα για τον τρόπο που βλέπουν τον εαυτό τους, για τον τρόπο που βλέπουν τους άλλους και για τον τρόπο που αναπτύσσουν διαπροσωπικές σχέσεις μαζί τους. Στα πλαίσια των ανοιχτών κοινωνιών, τα κοινωνικά υποκείμενα μαθαίνουν να ζουν με στοχαστικό τρόπο και μέσα από την προσωπική τους αυτονομία να αναδύονται οι δικές τους παραδόσεις (Giddens, 1999). Στα όρια του μοντερνισμού οι ταυτότητες βγαίνουν από την παραδοσιακή τους σφαίρα, που έδινε βάση σε κοινωνικά κατασκευασμένες νόρμες. Οι ταυτότητες γίνονται πολλαπλές και είναι απόρροια προσωπικών επιλογών. Έτσι, δίνεται βάση στην προσωπική ταυτότητα, που μπορεί να δημιουργείται και να αναδημιουργείται μέσω των ερεθισμάτων, εφόσον έχει ενεργητική μορφή (Lash & Friedman, 1992). Στην σύγχρονη νεωτερικότητα χάνεται η πίστη στις ταυτότητες. Κυριαρχεί ένα αίσθημα αβεβαιότητας στην προσπάθεια προσέγγισής τους, εφόσον με τα νέα δεδομένα αποδιαιθρώνονται και αναδιαιθρώνονται συνεχώς. Οι ταυτότητες είναι άπιαστες και για την ανάλυση τους χρησιμοποιούνται όροι παλαιότερης εποχής. Κατά αυτόν τον τρόπο, δόθηκε στον πολίτη η δυνατότητα επιλογής του τρόπου ζωής του, ενός τρόπου ζωής που εκφράζει τον ίδιο και δομεί ένα αυτάρεσκο μέλλον για αυτόν (Θεοδωρίδης, 2015). Τέλος, δεν παραλείπεται από την συζήτηση και η προσέγγιση της ταυτότητας του φύλου, η ταυτότητα που έχει πρωταγωνιστικό ρόλο σε όλο το κεφάλαιο και που μελετάται και εμπλουτίζεται στο πέρασμα του χρόνου. Τα παραπάνω στοιχεία έδειξαν πως ουσιαστικά αποτελεί την αίσθηση που έχει το κάθε άτομο για το φύλο του, δηλαδή είναι προσωπική επιλογή και απόρροια προσωπικής έκφρασης. Η ταυτότητα του φύλου μπορεί να ταυτίζεται με το βιολογικό που του έχει αποδοθεί μπορεί και όχι, μπορεί να βρίσκεται εκτός του διπόλου αρσενικό-θηλυκό, να είναι ρευστή ή και να απουσιάζει. Στην έκφραση του φύλου περιλαμβάνονται οι συμπεριφορές και τα χαρακτηριστικά των ατόμων όπως το στυλ, ο τρόπος ομιλίας και κίνησης που εκφράζει το φύλο του και δεν είναι αναγκαστικό να συνδέεται με την έμφυλη ταυτότητα αλλά σημασία έχει να εκφράζεται το άτομο όπως νιώθει χωρίς να συμβαδίζει απαραίτητα με τις κοινωνικές επιταγές (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ ΣΤΗΝ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΦΙΛΟΔΟΞΙΩΝ.

Στόχος του κεφαλαίου είναι η ανάδειξη του τρόπου, που δομούνται οι εκπαιδευτικές και οι επαγγελματικές φιλοδοξίες, χρησιμοποιώντας τον παράγοντα του φύλου. Οι εκπαιδευτικές και οι επαγγελματικές φιλοδοξίες δεν αναφέρονται μαζί τυχαία αλλά συνδέονται. Πιο αναλυτικά θα έλεγε κανείς, πως η εκπαίδευση λειτουργεί ως ο «προθάλαμος» της αγοράς εργασίας στις σύγχρονες κοινωνίες και αυτή η άποψη δικαιολογείται μέσω της εξέτασης του χαρακτήρα της εκπαίδευσης.

Στην μελέτη του εκπαιδευτικού συστήματος φανερώνονται οι διαδικασίες και οι στόχοι της εκπαίδευσης. Δεν πρόκειται για απλή μεταφορά γνώσεων αλλά οι μαθητές ωθούνται στην διαμόρφωση μιας ευρύτερης κοσμοαντίληψης. Η τάση αύξησης του χρόνου παραμονής στα πλαίσια της υποχρεωτικής εκπαίδευσης αλλά και η διεύρυνση των τμημάτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης δείχνει τον σημαντικό ρόλο που παίζει στην ζωή του καθενός η εκπαιδευτική διαδικασία. Παρουσιάζεται ως σημαντική επένδυση για το κάθε άτομο χωριστά αλλά και για την κοινωνία γενικά. Η κοινωνία προσεγγίζεται ως ένα σύνολο με ανάγκες και για την εκπλήρωση αυτών τα υποσύνολα της αλληλοσυνδέονται προς όφελος όλων. Συνοπτικά, στις λειτουργίες της εκπαίδευσης εντάσσονται: η ανάπτυξη ακαδημαϊκών δεξιοτήτων, όπως η εκμάθηση γραφής και ανάγνωσης, η ικανότητα ανάπτυξης λογικής και επίλυσης προβλημάτων. Δηλαδή, γνωστικές ικανότητες που θεωρούνται σημαντικές κι έχουν αποδεχτεί χρήσιμες στην καθημερινότητα. Επιπλέον, ο άνθρωπος ως κοινωνικό ον που συμβιώνει με άλλους ανθρώπους λειτουργεί με βάσει ορισμένων κανόνων συμπεριφοράς που ασπάζεται η κοινωνία στην οποία εντάσσεται. Το σχολείο βοηθά στην εσωτερίκευση της συγκεκριμένης κουλτούρας, ώστε τα κοινωνικά υποκείμενα να διαμορφώνουν κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά. Στους στόχους της εκπαίδευσης δεν παραλείπεται και η προετοιμασία του μαθητικού πληθυσμού για την αγορά εργασίας. Ναι μεν στις παλιότερες και μικρότερες κοινωνίες, που ήταν αυτάρκεις, τα παιδιά έπαιρναν τις απαραίτητες γνώσεις για την επιβίωσή τους από τους γονείς του αλλά αντί αυτού στις σύγχρονες κοινωνίες, που τα επαγγέλματα γίνονται όλο και πιο εξειδικευμένα απαιτείται και ανάλογη επιμόρφωση. Έτσι, παρατηρείται πως οι διαδικασίες της εκπαίδευσης αλληλοεπικαλύπτονται, εφόσον στην προετοιμασία των μαθητών για την ανάληψη εργασιακών καθηκόντων απαιτείται η μάθηση σημαντικών γνωστικών, νοητικών και κοινωνικών δεξιοτήτων. Η εκπαιδευτική διαδικασία δίνει έμφαση στον μαθητή για την πρόδοό του και την προσωπική του ανάπτυξη, προωθεί την γνώση και ενδιαφέρεται για την επιστημονική εξέλιξη αλλά δεν παύει να έχει στο επίκεντρο της και την έμφαση στην κοινωνική ανανέωση, με εκσυγχρονισμό της οικονομίας και την διαμόρφωση κατάλληλου ανθρώπινου δυναμικού επανδρωμένο με τις απαιτούμενες ικανότητες και με το αίσθημα της υψηλής εργατικότητας (Bartlett & Burton, 2016).

Μετά από την ανάλυση της σύνδεσης των εκπαιδευτικών και των επαγγελματικών φιλοδοξιών, εισέρχεται στο προσκήνιο και ο παράγοντας του φύλου που τις επηρεάζει. Αρχικά θα γίνει αναφορά στις νομοθετικές ρυθμίσεις της εκπαίδευσης που μέχρι πρόσφατα μπορούσαν να επηρεάζουν τους μαθητές αρχικά και τους εργαζομένους αργότερα στις επιλογές τους. Οι κυρίαρχες αντιλήψεις του 19^{ου} αιώνα για την φυσική κατωτερότητα των γυναικών δεν έμειναν στην σφαίρα των κοινωνικών πεποιθήσεων αλλά εφαρμόστηκαν και στην κοινωνική πρακτική. Το φαινόμενο της ανισότητας των δύο φύλων επηρεάζει και τον θεσμό της εκπαίδευσης. Όλον τον 19^ο αιώνα το κράτος δεν προέβλεπε μέση εκπαίδευση για τα κορίτσια, ενώ παράλληλα απαγορεύει την φοίτησή

τους στα σχολεία των αγοριών. Την ευθύνη για την παροχή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στις κοπέλες αναλαμβάνουν ιδιώτες. Με ιδιωτική λοιπόν πρωτοβουλία ιδρύονται τα Ανώτερα Παρθεναγωγεία, τα οποία παρέχουν συγκεκριμένες όμως γνώσεις, γνώσεις που «ταιριάζουν» στο γυναικείο φύλο, όπως η εκμάθηση μουσικής, ζωγραφικής και ξένων γλωσσών. Στα συγκεκριμένα σχολεία φοιτούσαν κοπέλες προερχόμενες από τα μεσαία και από τα ανώτερα κοινωνικό-οικονομικά στρώματα προκειμένου να εμπλουτίσουν την προίκα τους. Δεν άργησαν να εμφανιστούν και κορίτσια των κατώτερων στρωμάτων, έχοντας στόχο να εργαστούν στο μέλλον ως εκπαιδευτικοί. Ο διπλός στόχος της λειτουργίας του Ανώτερου Παρθεναγωγείου συμπυκνώνεται στην διαμόρφωση της ευπρεπούς οικοδέσποινας και της κατάλληλης δασκάλας, που αποτελούσε το μόνο αποδεκτό επάγγελμα για τις γυναίκες της εποχής. Οι αντιλήψεις των παιδαγωγών για την γυναικεία εκπαίδευση κινούνταν σε δύο φάσματα. Υπήρχε η συντηρητική πλευρά των εκπαιδευτικών, που αντιδρούσε με το επιχείρημα, πως η εκπαίδευση στα σχολεία απομακρύνει τις κοπέλες από την ανάληψη των καθηκόντων τους και τον πραγματικό τους προορισμό. Υπήρχε και η προοδευτική πλευρά, που προωθούσε την γυναικεία εκπαίδευση και την βελτίωση της αλλά και πάλι αυτή να διαφοροποιείται από αυτήν των αγοριών. Γενικότερα, η μέση πεποιθήση υποστήριζε την διαφοροποίηση της εκπαίδευσης με βάση το φύλο λόγω της διαφορετικής φύσης και ζωής της γυναίκας. Ο 19^{ος} αιώνας τελειώνει χωρίς την ίδρυση της δημόσιας μέσης εκπαίδευσης προβλεπόμενης να συμπεριλαμβάνει και τις κοπέλες, παρά τις κάποιες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες στα τέλη του.

Με την είσοδο του 20^{ου} αιώνα η γυναικεία ζωή αλλάζει. Οι γυναίκες συμμετέχουν στα κοινά και βγαίνουν από τα πλαίσια της οικογενειακής σφαίρας. Συμμετέχουν σε κινήματα, δημιουργούν συλλόγους και γυναικεία περιοδικά, ενώ παράλληλα αγωνίζονται για την ίδρυση σχολείων και ανωτέρων σχολών, κάτι που πετυχαίνουν. Στόχος τους είναι να μορφωθούν και να εργαστούν προκειμένου να χειραφετηθούν. Μαζί με τα αιτήματα των γυναικών για μόρφωση, οι αλλαγές που εμφανίζονται στην οικονομία με την ανάπτυξη της βιομηχανίας και του εμπορίου, που χρειάζεται τα γυναικεία χέρια στην εργασία, οδήγησε την πολιτεία να μεριμνήσει και για την οργάνωση της μέσης και ανωτέρας γυναικείας εκπαίδευσης. Παρόλο που το 1913 προτάθηκε ίδια εκπαίδευση γυναικών και αντρών, η μέση εκπαίδευση, που δημιουργήθηκε για τις κοπέλες, συμπεριελάμβανε στο αναλυτικό της πρόγραμμα μαθήματα βρεφοκομίας, νοσηλευτικής και οικιακής οικονομίας, μαθήματα που συνάδουν με την «γυναικεία» αποστολή. Επιπροσθέτως, τα σχολεία των γυναικών ήταν λιγότερα και ιδρύονταν όπου κρινόταν αναγκαίο. Ακόμα, και στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του 1929 μαζί με τα Γυμνάσια θηλέων, που έχουν επιπρόσθετα μαθήματα αυτό της υγιεινής και της οικιακής οικονομίας, λειτουργούν και τα Αστικά σχολεία για όσες δεν επιθυμούν να ακολουθήσουν περαιτέρω εκπαιδευτική ή πανεπιστημιακή μόρφωση και που πάλι εμπεριέχουν στο πρόγραμμά τους μαθήματα που «ταιριάζουν» στην «γυναικεία» φύση. Σε όλες τις περιόδους τονίζεται η γενική πεποιθήση για τον ρόλο της γυναίκας στην κοινωνία ως μητέρα και παιδαγωγός των παιδιών της. Η συνεκπαίδευση συνεχίζεται να μην επιτρέπεται παρά μόνο σε περιπτώσεις ανάγκης, ενώ τα γυμνάσια θηλέων παραμένουν αριθμητικά λιγότερα συγκριτικά με αυτά των αγοριών και δεν καλύπτουν τις ανάγκες. Έτσι. Όλα τα δεδομένα που παρατέθηκαν δείχνουν την αντίφαση στην γενική πρόταση για την οργάνωση ίσης εκπαίδευσης ανδρών και γυναικών.

Λίγο αργότερα, στα χρόνια της δικτατορίας του Μεταξά (1936), παρατηρείται μία συντηρητική τάση στον τομέα της εκπαίδευσης. Στην ύλη όλων των μαθημάτων γίνονται αναφορές στο γυναικείο φύλο, που σχετίζονται με τα καθήκοντα της γυναίκας στην

οικογένεια και στην κοινωνία, καθώς και αναφορές που σχετίζονται με τις συμπεριφορές που αναλογούν στην «γυναικεία» φύση. Σε λόγο του ίδιου του Μεταξά αναφέρεται πως η Μέση Εκπαίδευση των κοριτσιών αφορά αποκλειστικά την διδασχή όλων εκείνων των στοιχείων, που θα οδηγήσουν τις κοπέλες να γίνουν καλές νοικοκυρές, σύζυγοι και μητέρες, δηλαδή αυτό που αναμενόταν από κάθε γυναίκα. Η κυβέρνηση του Καραμανλή, το 1957, εστιάζει στην σύνδεση της εκπαίδευσης με την οικονομία και θα προτάσσει την αλλαγή της οργάνωσης του εκπαιδευτικού συστήματος και την αλλαγή του αναλυτικού προγράμματος (1959). Την μεταρρύθμιση του 1959 διαδέχεται αυτή του 1964, που αυξάνει την υποχρεωτική φοίτηση και των δύο φύλων. Ουσιαστικά και στα δύο αυτά διατάγματα έγινε προσπάθεια οργάνωσης κοινού αναλυτικού προγράμματος για τα δύο φύλα, μόνο που εντοπιζόνταν διαφοροποιήσεις. Πιο αναλυτικά, η συμφοίτηση αγοριών και κοριτσιών συνεχίζει να απαγορεύεται και οι καθηγητές των παιδιών είναι ιδίου φύλου. Για το μάθημα της φυσικής αγωγής υπάρχουν συγκεκριμένοι κανόνες: οι μαθήτριες πρέπει να φορούν ειδική στολή, στην περίπτωση των λίγων μεικτών σχολείων πρέπει το μάθημα να γίνεται διαφορετικές ώρες στα αγόρια και διαφορετικές στα κορίτσια και εάν προκύψει έλλειψη προσωπικού για το συγκεκριμένο μάθημα, την θέση μπορεί να καλύψει εκπαιδευτικός άντρας στα σχολεία θηλέων αλλά όχι το αντίστροφο, δηλαδή να καλυφθεί η θέση του γυμναστή (άντρα) στα σχολεία αρρένων από γυμνάστρια. Επιπροσθέτως, η διδακτέα ύλη αποτελείται από έργα και κείμενα ανδρών συγγραφέων και τα υποκείμενα είναι αρσενικά που αναφέρουν κατορθώματα, επιτεύγματα και επαγγέλματα ανδρών μόνο. Τέλος, ορισμένα μαθήματα διδάσκονται διαφορετικά. Τα μαθηματικά διδάσκονται λιγότερο στις κοπέλες και η οικιακή οικονομία, η νοσηλευτική και η παιδοκομία αφορά το αποκλειστικά το γυναικείο εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

Στο έτος 1976 αυξάνεται πάλι η υποχρεωτική φοίτηση και των αγοριών και των κοριτσιών στα εννέα χρόνια. Στα ωρολόγια εκπαιδευτικά προγράμματα παρατηρούνται διαφορές σε δύο μαθήματα: το μάθημα της οικιακής οικονομίας συνεχίζει να αφορά αποκλειστικά και μόνο τις κοπέλες, ενώ το μάθημα των τεχνολογικών βρίσκεται περισσότερες ώρες στα ανδρικά σχολεία. Η συγκεκριμένη όμως ημερομηνία αποτελεί σταθμό, καθώς προτάσσεται η συνεκπαίδευση και η μετατροπή όλων των σχολείων σε μεικτά. Μέχρι τότε η εκπαίδευση ήταν οργανωμένη γύρω από την σφαίρα των ανδρικών αναγκών, ενώ οι γυναικείες αξίες περιορίζονταν στο φάσμα του παραδοσιακού ρόλου που προβλεπόταν για την γυναίκα. Μέσα σε αυτήν την ανισότητα η μετατροπή των σχολείων σε μεικτά το 1979 αποτελεί σημαντικό βήμα άμβλυνσης των διακρίσεων. Η δεκαετία του 1980 ενδιαφέρεται για την εκπαιδευτική ανισότητα που επικρατεί ανάμεσα στα δύο φύλα και επιδιώκει να δημιουργήσει μία ισόρροπη εκπαίδευση. Πια το μάθημα των οικοκυρικών είναι κοινό, τα εκπαιδευτικά εγχειρίδια προβάλλουν ανανεωμένα πρότυπα για την γυναίκα και υπάρχει ένα άνοιγμα των ανδρών προς σχολές που θεωρούνταν παραδοσιακά ως γυναικείες. Προβληματίζει η υποχρέωση της ομοιόμορφης και ευπρεπούς γυναικείας στολής στο σχολείο, την γνωστή μπλε ποδιά, καθώς θεωρήθηκε οπισθοδρομική πολιτική.

Παρόλα αυτά, μία δεκαετία αργότερα άρχισε να υπάρχει πληθυσμιακή ισότητα μαθητών και σπουδαστών όσο αφορά το φύλο. Εάν όμως προσεγγίσει κανείς τις εκπαιδευτικές και κατά επέκταση επαγγελματικές επιλογές των νέων φαίνεται μία παραδοσιακή πραγματικότητα, παρατηρώντας την τάση των κοριτσιών να στρέφονται προς τις θεωρητικές επιστήμες κυρίως και να ακολουθούν τα «τυπικά γυναικεία» επαγγέλματα, που συνδέονται με την παροχή φροντίδας και την τάση των αγοριών να στρέφονται προς τις θετικές επιστήμες που θεωρούν πως υπερέχουν και τους προσφέρει υψηλότερο

κοινωνικό κύρος. Ενώ το εκπαιδευτικό σύστημα μέσα από την δράση του έχει τη δυνατότητα να λειτουργήσει ως αντισταθμιστικός παράγοντας στις υπάρχουσες ανισότητες, φαίνεται να αδυνατεί να τα καταφέρει και μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας τελικά οι μαθητές να οδηγούνται σε ενέργειες ανάλογες του κοινωνικού τους φύλου και των ρόλων που αναμένεται να αναλάβουν βάσει του φύλου αυτού. Εφόσον, το σχολείο έχει άμεση σύνδεση με την αγορά εργασίας, καθώς προετοιμάζει το ανθρώπινο δυναμικό για το άνοιγμα του στην κοινωνία και την αγορά εργασίας, προβάλλει τα ισχύοντα κοινωνικά δεδομένα, τα οποία σχετίζονται με νόρμες και στερεότυπα. Έτσι, δημιουργείται η αντίφαση ανάμεσα στην τυπική ίση εκπαίδευση και την καθημερινή ζωή. Το πρόβλημα έχει τις ρίζες του στην μακρόχρονη εμμονή του εκπαιδευτικού συστήματος για χωριστή εκπαίδευση μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών, χωρίς να δίνεται βάση στις δεξιότητες των μαθητών, παρά μόνο στις ευρύτερες αντιλήψεις (Ζιώγου & Κελεσίδου, 1997).

Στις προηγούμενες παραγράφους κεντρικό σημείο αναφοράς αποτέλεσε ο θεσμοθετημένος έμφυλος διαχωρισμός στην εκπαίδευση. Ναι μεν οι θεσμοί του κράτους εκπροσωπούν την κουλτούρα της κοινωνίας και στο πρόσφατο παρελθόν υπήρχαν νόμοι, που τυπικά διαχώριζαν την εκπαιδευτική διαδικασία των αγοριών και των κοριτσιών, αλλά αυτές οι στερεοτυπικές αντιλήψεις συνέχισαν να υπάρχουν και να εμποδίζουν την ισοτιμία των δύο φύλων. Τα πρότυπα βάσει φύλου, παρά τις προσπάθειες ανδρικών και γυναικείων κινημάτων, περνούν στα παιδιά και σε αυτό συμβάλει και η σχολική εκπαίδευση. Μέσω ερευνών έχει διαπιστωθεί, πως στα στοιχεία της προσωπικότητας των αγοριών αναμένονται οργανωτικά χαρακτηριστικά, που σχετίζονται για παράδειγμα με την δύναμη και την λογική, ενώ στα στοιχεία της προσωπικότητας των κοριτσιών αναμένεται να κυριαρχούν τα λεγόμενα εκφραστικά στοιχεία, όπως η τρυφερότητα και η φροντίδα. Σημασία έχει να αναφερθεί, πως αυτές οι αντιλήψεις κυριαρχούν σε πολλές εθνικότητες και δεν αφορούν μόνο τα ελληνικά δεδομένα. Τα στοιχεία, που κοινωνικά αποδίδονται σε κάθε φύλο, ενσωματώνονται στην συμπεριφορά των παιδιών από μικρή ηλικία και το σχολείο ως βασικός φορέας κοινωνικοποίησης τα διαιωνίζει.

Μαζί με το νομοθετικό πλαίσιο του σχολείου, που στο παρελθόν δημιουργούσε έντονες έμφυλες διακρίσεις, ενδιαφέρον αποκτά η εξέταση της στάσης των εκπαιδευτικών. Η στάση των εκπαιδευτικών έχει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη των έμφυλων ανισοτήτων. Η συμπεριφορά τους φαίνεται να διαφέρει ανάλογα το φύλο του μαθητή. Από τα πρώτα στάδια της εκπαιδευτικής διαδικασίας φαίνεται, πως οι εκπαιδευτικοί παροτρύνουν τα παιδιά σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες και παιχνίδια, τα οποία «ταιριάζουν» στο κάθε φύλο. Διαφορές εντοπίστηκαν και στην στάση των εκπαιδευτικών, που ήταν πιο προσεκτική με την συμπεριφορά των αγοριών, η οποία αναμενόταν πιο επιθετική, ενώ ανταποκρίνονταν πιο τρυφερά στα κορίτσια, που τα θεωρούσαν και πιο «συμμορφωμένα». Έτσι, προβαίνουν σε παρατηρήσεις προς τα αγόρια σε μεγαλύτερη συχνότητα από αυτήν των κοριτσιών, κάτι που μπορεί να ανταποκρίνεται στην πραγματική συμπεριφορά των αγοριών, αλλά μπορεί και να οφείλεται στις στερεοτυπικές προκαταλήψεις. Επιπλέον, στα πλαίσια της στάσης των εκπαιδευτικών σημασία έχει το πως οι ίδιοι αντιμετωπίζουν τις σχολικές επιδόσεις των μαθητών τους. Δεν πρέπει να λειτουργούν προκατειλημμένα (βάσει των επιδόσεων που θα αναμενόταν για κάθε φύλο σε σχέση με τα μαθήματα) ως προς την σχολική ικανότητα των μαθητών τους και να αντιλαμβάνονται πως η δική τους στάση επηρεάζει την αυτοεικόνα του κάθε μαθητή, που στην συνέχεια έχει αντίκτυπο στις επόμενες σχολικές δοκιμασίες και την περαιτέρω σταδιοδρομία του. Ήδη μέσα από τα οικογενειακά πλαίσια γαλουχούμαστε στις

στερεοτυπικές αντιλήψεις, μόνο που στα σχολικά χρόνια οι αντιλήψεις αυτές έχουν μεγαλύτερο αντίκτυπο επειδή επεκτείνονται κοινωνικά. Οι εκπαιδευτικοί συμβάλλουν στην διαδικασία αυτή πολλές φορές ασυνείδητα, εφόσον μιλάμε για ανισότητες, που πια δεν υφίστανται νομικά. Επιπροσθέτως, οι ίδιοι δεν έχουν εκπαιδευτεί στο να εντοπίζουν τις συγκεκριμένες ανισότητες όταν εμφανίζονται υπογείως και κατά συνέχεια δεν είναι σε θέση να εντοπίσουν και την δική τους συμβολή στην διαδικασία αυτή. Οι πρακτικές τους, οι στάσεις τους και οι προσδοκίες τους σε σχέση με τους μαθητές μπορούν να επηρεάσουν τα παιδιά και είναι λογικό στα πλαίσια της καθημερινής τους αλληλεπίδρασης. Η σκέψη που έχουν για την κοριτσίστικη φύση, η οποία συνοδεύεται με μεγαλύτερη πειθαρχία και μεγαλύτερη προσπάθεια στις σχολικές απαιτήσεις, δικαιολογείται από τους ίδιους, πως προέρχεται από τις κοινωνικές πιέσεις που δέχονται οι κοπέλες, καθώς και για την τάση τους να εξασφαλίσουν κοινωνική άνοδο μέσω της απόκτησης προσόντων, σε αντίθεση με τα αγόρια, που η μη συμμόρφωσή τους στις σχολικές απαιτήσεις ταιριάζει με την ανδρική τους ταυτότητα. Τέτοιου είδους σκέψεις φτάνουν στο να δομούν την πραγματικότητα μιας και τα παιδιά τείνουν στο να εκπληρώνουν τις προσδοκίες των μεγαλύτερών τους. Η κουλτούρα που χρησιμοποιείται στην εκπαίδευση των νέων είναι ανάλογη της ερχόμενης κοινωνίας της οποίας θα είναι μέλη της, για αυτόν τον λόγο οι εκπαιδευτικοί έχουν δύναμη στα χέρια τους (Φρόση & Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2008).

Η συνεχή προσήλωση σε παιδαγωγικές έρευνες έχει εμπλουτίσει τις γνώσεις πάνω στον τομέα της διαιώνισης των συντηρητικών έμφυλων κοινωνικών σχέσεων μέσω του σχολικού θεσμού. Πλέον γίνεται λόγος για τις ταυτότητες του φύλου μιας και οι σχέσεις των φύλων τείνουν να είναι εξαιρετικά πολύπλοκες και να βγαίνουν από την σφαίρα των παραδοσιακών αξιών. Στα πλαίσια του μετα-μοντερνισμού ενδιαφέρον αποκτά το πως το σχολικό σύστημα κατασκευάζει τις ταυτότητες των φύλων και φτάνει να αναπαράγει πάλι την ανισότητα. Η συγκεκριμένη ανάλυση έρχεται απλούστατα για να εμπλουτίσει τα υπάρχοντα δεδομένα και να τα συνδέσει με τον σύγχρονο κόσμο. Πάλι, γίνεται λόγος για δύο κοινωνικά κατασκευασμένες ταυτότητες, την ανδρική και την γυναικεία. Μέσα από την σύγχρονη πολλαπλότητα των ταυτοτήτων αυτών, μοιάζει οι γυναίκες να ωθούνται εκτός των παραδοσιακών αξιών, ενώ οι άντρες να εμμένουν περισσότερο (Δεληγιάννη-Κουϊμτζή & Σακκάς, 2007).

2.1 Η διαμόρφωση εκπαιδευτικών κι επαγγελματικών φιλοδοξιών βάσει των έμφυλων προσωπικών αντιλήψεων.

Η επιλογή της επαγγελματικής σταδιοδρομίας αποτελεί κρίσιμη απόφαση, καθώς συνοδεύει τα άτομα στην πάροδο των χρόνων και το εργασιακό περιβάλλον αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας. Ο εργασιακός χώρος δεν εξασφαλίζει μόνο το κομμάτι της επιβίωσης αλλά αποτελεί χώρο έκφρασης από όπου πηγάζουν συναισθήματα, τα οποία επιδρούν στους εργαζομένους. Για τους παραπάνω λόγους δίνεται βαρύτητα στην επιλογή του επαγγέλματος, ενώ οι διάφοροι υποκειμενικοί παράγοντες επηρεάζουν τις βλέψεις των νέων. Η συγκεκριμένη ενότητα θα στραφεί στην μελέτη των κοινωνικά διαμορφωμένων έμφυλων στερεοτύπων, που αναμφίβολα επηρεάζουν τον τρόπο σκέψης των νέων ως προς τις εκπαιδευτικές τους και επαγγελματικές τους κατευθύνσεις. Τα πρότυπα των φύλων δημιουργούν αξίες και κίνητρα, που κατευθύνουν τις συμπεριφορές των ατόμων. Η επιλογή σπουδών, που συνοδεύει την επαγγελματική ενασχόληση στο μέλλον, συνδέεται με τα προσωπικά κίνητρα του καθενός. Έτσι, τα προσωπικά αυτά κίνητρα, όντας επηρεασμένα από τις ευρύτερες κοινωνικές αντιλήψεις, ακούν εσωτερικές

ψυχολογικές πιέσεις στα άτομα κι επηρεάζουν την λήψη αποφάσεων στον εργασιακό τομέα.

Η προσωπικότητα συγκροτείται από τα διάφορα ενδιαφέροντα, τις δεξιότητες, τις αξίες και τα κατορθώματα του καθενός. Αποτελεί υποκειμενική υπόθεση που επηρεάζει τις ενέργειες των ατόμων. Τα ποικίλα στοιχεία της προσωπικότητας έχουν αντίκτυπο στον τρόπο που αντιμετωπίζουν οι νέοι τις εκπαιδευτικές και εργασιακές κατά συνέχεια προκλήσεις, από την επιλογή μαθημάτων μέχρι την επιλογή επαγγέλματος. Η διαμόρφωση της προσωπικότητας φαίνεται να δέχεται επιρροές από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον και γενικά υποστηρίζεται, πως η ανάπτυξη των ατόμων επηρεάζεται προφανώς τόσο από τους ενδογενείς παράγοντες αλλά και από εξωτερικές συνθήκες. Στην συγκεκριμένη προσέγγιση μας απασχολεί ο παράγοντας του φύλου, ως κοινωνική κατασκευή, στην δόμηση των προσωπικών φιλοδοξιών των ατόμων. Οι αξίες εκφράζουν τους επιθυμητούς τρόπους δράσης των ατόμων και αντανακλούν τα υποκειμενικά τους πρότυπα. Τα πρότυπα αυτά συνδέονται με τα στοιχεία της προσωπικότητας του κάθε ατόμου αλλά και με κοινωνικούς παράγοντες, που τείνουν να εκφράζουν τις κυρίαρχες ιδεολογίες, οι οποίες επικρατούν στην κοινωνία ένταξης των ατόμων και οι συγκεκριμένες ιδεολογίες ασκούν επιρροή εξαιτίας των καθημερινών εμπειριών στα πλαίσια της κοινωνικής ζωής. Η ακολουθία των αξιών προσφέρει ικανοποίηση στα άτομα, καθώς και οι επαγγελματικές αξίες ως υποκατηγορία των γενικών αξιών. Ο εντοπισμός και η εμβάθυνση στις διαφοροποιημένες εργασιακές αξίες των δύο φύλων επαληθεύουν τους κοινωνικά κατασκευασμένους ρόλους, με την σταθερή προτίμηση των «γυναικείων» επαγγελμάτων από τις γυναίκες και των «ανδρικών» από τους άντρες. Τα διαφοροποιημένα επαγγέλματα ως προς το φύλο συνδέονται με αξίες, που θεωρούνται είτε ανδρικές είτε γυναικείες, και δημιουργούν αυτές τις διαφοροποιήσεις. Οι «γυναικείες» επαγγελματικές αξίες συνδέονται με κοινωνικά επαγγέλματα παροχής φροντίδας, ενώ προσφέρουν την δυνατότητα συνδυασμού οικογένειας και καριέρας. Οι «ανδρικές» επαγγελματικές αξίες συνδέονται κυρίως με την καλή αμοιβή, που δίνει την δυνατότητα στήριξης της οικογένειας και την παροχή ελεύθερου χρόνου. Οι προαναφερόμενες εργασιακές αξίες ταυτίζονται με τους παραδοσιακούς ρόλους του άνδρα και της γυναίκας, που παραπέμπουν την γυναίκα ως κύριο φροντιστή του νοικοκυριού και τον άνδρα ως κύριο υπεύθυνο για την παροχή της οικονομικής ασφάλειας της οικογένειας. Η δόμηση των διαφυλικών εκπαιδευτικών και εργασιακών επιλογών πολλές φορές δεν αφορούν καθαρά την προσωπικότητα των κοινωνικών υποκειμένων, δηλαδή τις πραγματικές τους ικανότητες και τα πραγματικά τους ενδιαφέροντα, αλλά συνάδουν με τις κοινωνικές «επιταγές» που ανακατευθύνουν τις επιθυμίες των υποκειμένων και καταλήγουν στο να αναπαράγουν τις στερεοτυπικές αντιλήψεις (Κιούση et al, 2017).

2.2 Η διαμόρφωση εκπαιδευτικών κι επαγγελματικών φιλοδοξιών βάσει των έμφυλων διακρίσεων στον εργασιακό τομέα.

Οι έμφυλες διακρίσεις στον τομέα της εκπαίδευσης, οι οποίες αναλύθηκαν σε προηγούμενη ενότητα, συνεχίζουν να υπάρχουν γι' αυτό και οι έρευνες στο συγκεκριμένο θέμα δεν σταμάτησαν ποτέ. Παρά τις νομικές αλλαγές, που συνέβησαν με στόχο την λύση του προβλήματος, τα αποτελέσματα των ερευνών δείχνουν την παραμονή των ανισοτήτων. Ως απόρροια των παραπάνω, όπως είναι αναμενόμενο, είναι η επέκταση των ανισοτήτων και στον τομέα της εργασίας. Σημαντική παράμετρος στο φαινόμενο της συγκεκριμένης ανισότητας είναι η επιλογή των σπουδών. Η επιλογή των σπουδών καθορίζει σε μεγάλο

βαθμό την επαγγελματική σταδιοδρομία και φαίνεται πως υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα φύλα ως προς την κατεύθυνση τους στην ανώτατη εκπαίδευση. Ενώ, η πολιτεία φρόντισε για την προώθηση και την πρόσβαση των γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, το πρόβλημα λύθηκε μόνο ποσοτικά, διότι οι έμφυλες διακρίσεις παρέμειναν στην αγορά εργασίας.

Οι ανισότητες της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης επηρεάζουν τις εμπειρίες των σπουδαστών και τις ευκαιρίες τους για εργασιακή απασχόληση. Στην συμμετοχή και στην επίδοση στον τομέα των σπουδών έχει επέλθει ποσοτική εξισορρόπηση ανάμεσα στον ανδρικό και τον γυναικείο πληθυσμό. Κατά την εξέταση των ποιοτικών όμως όρων διακρίνεται η παραμονή των ανισοτήτων. Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα, οι κοπέλες είναι στραμμένες σε «γυναικεία» επαγγέλματα, ενώ τα αγόρια στα λεγόμενα «αντρικά» επαγγέλματα. Το γεγονός αυτό οφείλεται για την άνιση εκπροσώπηση των φύλων στους διάφορους κλάδους σπουδών. Το άνοιγμα της γυναικείας συμμετοχής στις ανώτατες σπουδές για την διευκόλυνση της εισόδου της γυναικός στην αγορά εργασίας ως επιτακτική ανάγκη της σύγχρονης οικονομίας δεν λειτούργησε εξολοκλήρου, εφόσον οι ίδιες οι γυναίκες αποκτούν το αίσθημα αποκλεισμού ως προς την ενασχόληση τους με συγκεκριμένους εργασιακούς τομείς, πλήττονται σε μεγαλύτερο ποσοστό από την ανεργία συγκριτικά με τους άνδρες κι έχουν χαμηλότερο ποσοστό στις υψηλές θέσεις εργασίας.

Πιο αναλυτικά, στην σύγχρονη εποχή εμφανίστηκε η ανάγκη για την απόκτηση μεγαλύτερου ποσοστού σε μορφωμένο ανθρώπινο δυναμικό, κάτι που οδήγησε στην διεύρυνση των τμημάτων σπουδών. Η διεύρυνση των τμημάτων επέφερε την μεγαλύτερη σε ποσοτικό επίπεδο στροφή των νέων σε σπουδές, αναγκαία. Η πρόταση που προηγήθηκε, έφερε δύο προβλήματα στην εύρεση εργασίας: πρώτον το εύρος των επιλογών αυξήθηκε και επέφερε την ιεράρχηση των τμημάτων σπουδών, επομένως προσφέρθηκαν περισσότερες ευκαιρίες στους υποψήφιους σπουδαστές, αλλά άνισες και στην ανισότητα αυτή, της απόκτησης εργασίας, συνείσφερε και ο πληθωρισμός των σπουδαστών λόγω της αύξησης των τμημάτων. Επομένως, στην ανταγωνιστική αγορά του σήμερα κυρίως επιβαρύνεται το γυναικείο φύλο, διότι η κοινωνία δείχνει να συντηρεί τις παραδοσιακές αξίες και τα στερεότυπα, που σχετίζονται με την θέση και τον ρόλο της γυναίκας και του άντρα. Οι άντρες επιλέγουν στοχεύοντας στο κύρος και της υψηλές χρηματικές απολαβές, ενώ η γυναίκα δίνει βάση στον ρόλο της ως σύζυγος και μητέρα. Οι διαφορετικές επιλογές δεν δείχνουν ελευθερία αλλά περισσότερο κοινωνικό διαχωρισμό και κοινωνική καταπίεση (Σιάνου-Κύργιου, 2007).

Εκτός των διαφορετικών προσωπικών προτεραιοτήτων, που έχουν τα δύο φύλα και που λόγω αυτών θέτουν διαφορετικούς επαγγελματικούς στόχους, δεν γίνεται να παραληφθεί από την μελέτη η αποτύπωση της κοινωνικής έμφυλης ανισότητας στην αγορά εργασίας και οι επιπτώσεις της στους στόχους των νέων. Από το 1980 οι ταχύτερες αλλαγές στον χώρο της εργασίας με την είσοδο της μηχανής και την ανάπτυξη της τεχνολογίας, επέφεραν μετασχηματισμό των οικονομικών και των κοινωνικών σχέσεων. Οι ανθρώπινες δραστηριότητες μεταβάλλονται και κατά αυτόν τον τρόπο δεν γίνεται να μείνουν ανεπηρέαστες οι επαγγελματικές συνθήκες. Δημιουργούνται υπηρεσίες κι επιχειρήσεις και παράλληλα αυξάνεται η ζήτηση ανθρώπινου δυναμικού με διαφορετικά προσόντα από αυτά του παρελθόντος. Αυξάνεται ο τριτογενής τομέας παραγωγής και αυξάνονται τα διανοητικά επαγγέλματα, που δίνουν έμφαση στις γνώσεις, στην δυνατότητα εξέλιξης των γνώσεων αυτών και στην ικανότητα χρήσης των νέων τεχνολογιών για την κάλυψη των αναπτυξιακών αναγκών της εργασίας. Επιπλέον, αναζητούνται επαγγελματικά προφίλ που

στον τομέα των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας θα συμπεριλαμβάνονται στοιχεία: όπως η προσαρμοστικότητα, οι καλές διοικητικές ικανότητες, η διάθεση για εφαρμογή καινοτομιών, η καλή επικοινωνία και συνεργασία με τους συναδέλφους, η υπευθυνότητα και η δημιουργικότητα. Ακόμα, και τα παραδοσιακά επαγγέλματα μεταλλάσσονται με την διείσδυση της τεχνολογίας σε όλους τους τομείς παραγωγής. Η διαρκής εξέλιξη καταργεί τις μόνιμες θέσεις εργασίας και αυξάνει τα ποσοστά ανεργίας λόγω της αυτοματοποίησης μεγάλου ποσοστού της παραγωγής.

Όμως, η μη σταθερότητα στην εργασία και η αύξηση της ανεργίας πλήττει σε μεγαλύτερο ποσοστό το γυναικείο φύλο. Παρά την νομική κατοχύρωση της ισότητας των δύο φύλων στον επαγγελματικό τομέα, πάλι επικρατεί ο διαχωρισμός, που οφείλεται σε κοινωνικούς παράγοντες. Η τάση σύνδεσης της γυναικείας φύσης με την ενασχόλησή της με την οικογένεια, που θεωρητικά οδηγεί σε μικρότερο βαθμό ασχολίας με τα επαγγελματικά αλλά και με επαγγέλματα που απαιτούν ρίσκο κι έχουν προοπτικές καριέρας, δεν έχουν περιοριστεί (Σιάνου-Κύργιου, 2007).

Τέλος, θα γίνει αναφορά στην επιστήμη της γλωσσολογίας, που μελέτησε από την δική της σκοπιά την πλευρά της ανισότητας. Η συζήτηση θα περιοριστεί στην διαφορά που εντόπισε στα γένη των επαγγελματικών ουσιαστικών. Φάνηκε πως υπήρχαν κυρίως αρσενικά επαγγελματικά ουσιαστικά και πως η εμφάνιση των θηλυκών θα αναδείκνυε την παρουσία των γυναικών στα νέα επαγγελματικά πεδία. Η πρώτη προσέγγιση στο θέμα έγινε το 1950 χωρίς να δίνεται προτεραιότητα στην γυναικεία προβολή και στην επαγγελματική καταξίωση των γυναικών, αλλά για να λυθούν θέματα καθαρά γλωσσικά και να επιτευχθεί γλωσσική αρμονία στην πλέον δημοτική γλώσσα. Οι χρόνιες διακρίσεις με τον περιορισμό της γυναίκας στον επαγγελματικό τομέα δεν είχε προκαλέσει σύγχυση αλλά η αυξανόμενη παρουσία γυναικών στις θέσεις «αντρικών» επαγγελμάτων οδήγησε στην προσθήκη του θηλυκού άρθρου στα αρσενικά επαγγελματικά ουσιαστικά. Η καθαρά δημοτικιστική χρήση με την προσθήκη επιθημάτων στα ουσιαστικά για την δημιουργία θηλυκών επαγγελματικών ουσιαστικών ασπάζεται λιγότερο κάτι που ίσως να έδινε περισσότερο νόημα στην γυναικεία παρουσία (Παυλίδου, 2002).

2.3 Προϋποθέσεις για την έμφυλη ισότητα στον εκπαιδευτικό και στον εργασιακό τομέα

2.3.1 Επαγγελματικός προσανατολισμός

Η εκπαίδευση, ως θεσμός, εδραιώθηκε διότι το κράτος είχε ανάγκη από το κατάλληλα μορφωμένο ανθρώπινο δυναμικό και η καθιέρωση της, ως υποχρεωτική, έγινε κατά τον 20^ο αιώνα. Η βιομηχανική εποχή έκανε αναγκαία και την δευτεροβάθμια εκπαίδευση για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, εφόσον ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την επαγγελματική σταδιοδρομία. Τότε, κάνει την εμφάνισή του ο τομέας του επαγγελματικού προσανατολισμού. Η κατάλληλη καθοδήγηση των ατόμων έχει την συμβολή της με πρωτεύοντα στόχο την είσοδό τους στην αγορά εργασίας.

Πιο αναλυτικά, για την σωστή επαγγελματική κατεύθυνση συνυπολογίζονται τρεις παράμετροι. Αρχικά, τα υποκειμενικά στοιχεία της κάθε προσωπικότητας παίζουν σημαντικό ρόλο. Σε αυτά συμπεριλαμβάνονται οι δεξιότητες, οι ικανότητες και τα επαγγελματικά όνειρα του καθενός, αλλά και η ανεπτυγμένη αυτογνωσία προκειμένου να

γνωρίζει και να κατανοεί κανείς τον εαυτό του. Στην συνέχεια πρέπει να συμμερίζονται και οι διαφορετικές εργασιακές συνθήκες, που έχουν τα διάφορα επαγγέλματα από το ποιες γνώσεις είναι απαραίτητες για την ανάληψη μιας θέσης εργασίας, ποιες είναι οι εργασιακές απαιτήσεις, οι προοπτικές και οι απολαβές. Τέλος, η σωστή εκτίμηση των σχέσεων των παραπάνω παραμέτρων αποτελεί τον τελευταίο παράγοντα για την διαμόρφωση των κατάλληλων επαγγελματικών βλέψεων, που θα ανταποκρίνονται στις επιθυμίες των νέων. Έτσι, η κατάλληλη επαγγελματική κατεύθυνση δεν στρέφεται γύρω από την εργασιακή ικανοποίηση αποκλειστικά αλλά ενδιαφέρεται και για την προσωπική ικανοποίηση των ατόμων. Η ιδιοσυγκρασία, η συμπεριφορά και οι συνήθειες των ατόμων επηρεάζουν τις εργασιακές τους επιδιώξεις (Μπιρμπίλη & Παπαοικονόμου, 2018).

Καταρχάς, η επιλογή σπουδών, που όπως διασαφηνίστηκε σε προηγούμενη παράγραφο, συνδέεται με το επάγγελμα. Δεν γίνεται να μένει ανεπηρέαστη από εσωτερικούς προσωπικούς παράγοντες, όπως τα ενδιαφέροντα, το επίπεδο μόρφωσης, τις κλίσεις αλλά και από εξωτερικούς όπως το εισόδημα, την επαγγελματική αποκατάσταση και εργασιακή ασφάλεια. Την επιλογή σπουδών των νέων επηρεάζει η αυτοαντίληψη τους, που βοηθά στο να κατανοήσει κανείς την προσωπικότητά του (τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τις αντιλήψεις) και να αναλογιστεί τα παραπάνω, και η κοινωνικοποίηση. Βέβαια, η αυτοαντίληψη διαμορφώνεται από τις εμπειρίες και τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, που εντάσσονται στην ομπρέλα της κοινωνικοποίησης. Το πως τα άτομα αξιολογούν την εικόνα τους, τους επηρεάζει στις αποφάσεις τους, στο πως ερμηνεύουν και επεξεργάζονται τις εμπειρίες τους, πως ιεραρχούν τις προτεραιότητές τους και γενικά πως συμπεριφέρονται. Αυτή η προσωπική αξιολόγηση είναι επηρεασμένη και από τον τρόπο που αντιμετωπίζονται τα άτομα από τους άλλους, δηλαδή τις στάσεις του κοινωνικού περιγύρου που πλέον έχουν ενσωματωθεί στην προσωπικότητα του καθενός. Επομένως, η αυτοαντίληψη είναι το σύμπλεγμα της προσωπικής αξιολόγησης του καθενός και των διαπροσωπικών του σχέσεων. Η ελλιπής ενημέρωση αλλά και οι γνώμες του κοινωνικού περιγύρου, που επηρεάζουν τις βλέψεις των νέων, κάνουν την αξία της αυτογνωσίας ισχυρότερη στην σύγχρονη εποχή για την ανάπτυξη της ιδανικής για τον καθένα επαγγελματικής ταυτότητας. Μιας προσωπικής επαγγελματικής ταυτότητας που να είναι απαλλαγμένη από νόρμες και κοινωνικά στερεότυπα (Παπαοικονόμου & Μπιρμπίλη, 2017).

Εφόσον, ήδη αναλύθηκαν οι εσωτερικές διεργασίες με έμφαση την αυτογνωσία, που ωθούν στην επιλογή συγκεκριμένων κλάδων σπουδών, στις οποίες διεργασίες υπολογίζονται και τα υποκειμενικά στοιχεία της προσωπικότητας και τα αντικειμενικά στοιχεία τα οποία συνδέονται με την φύση του κάθε επαγγέλματος, στην συγκεκριμένη φάση θα προσεγγιστεί ο τομέας του επαγγελματικού προσανατολισμού από την επίσημη πλευρά του. Η επιστήμη του επαγγελματικού προσανατολισμού στοχεύει στο να βοηθήσει τα κοινωνικά υποκείμενα να πάρουν τις κατάλληλες επαγγελματικές αποφάσεις, βοηθώντας τα να γνωρίσουν τον εαυτό τους (εσωτερικοί παράγοντες), προκειμένου να ξέρουν τις δυνατότητες τους και να τις αξιοποιήσουν αλλά και να μπορούν να αναζητούν με ορθό τρόπο πληροφορίες (εξωτερικοί παράγοντες), οι οποίες σχετίζονται με την εκπαίδευση και την αγορά εργασίας. Στον σχολικό επαγγελματικό προσανατολισμό εντάσσονται οι δραστηριότητες, που συνδράμουν στα παραπάνω και εκτυλίσσονται στον χώρο του σχολείου.

Η κοινωνία, που φέρει παρά την πρόοδό της έμφυλα στερεότυπα και διακρίσεις ανάμεσα στα δύο φύλα, επηρεάζει τον επαγγελματικό προσανατολισμό των νέων μέσω των

νορμών, που προωθεί. Ουσιαστικά, αυτές οι νόρμες τείνουν να ενσωματώνονται στις προσωπικότητες των νέων γενικά, αλλά προωθούνται και από τους εκπαιδευτικούς φορείς ειδικά. Κατά αυτόν τον τρόπο φαίνεται οι εκπαιδευτικοί και οι σύμβουλοι επαγγελματικού προσανατολισμού, να διαιωνίσουν τις παραδοσιακές αντιλήψεις, αντί να μεταδίδουν νέες αξίες και ιδέες απαλλάσσοντας τα παιδιά από τους παραδοσιακούς και οπισθοδρομικούς τους ρόλους. Η αποτελεσματική εφαρμογή του επαγγελματικού προσανατολισμού συνδυάζεται με ενέργειες απαλλαγμένες από στερεότυπα και χρειάζεται το κατάλληλο δυναμικό, εκπαιδευμένο σε θέματα στερεοτύπων για να συνδράμει στην άρση αυτών (Σιδηροπούλου-Δημακάκου, 1997).

Ένα βήμα μετά, η επαγγελματική συμβουλευτική δεν βοηθά μόνο στην επιλογή επαγγέλματος αλλά και μετέπειτα στους προβληματισμούς των ατόμων σχετικά με την επαγγελματική τους ανάπτυξη και την προσαρμογή τους στο επαγγελματικό περιβάλλον. Κι εδώ ο παράγοντας φύλο κάνει αισθητή την παρουσία του με την τάση των αγοριών και των κοριτσιών να στρέφονται σε στερεοτυπικές επαγγελματικές επιλογές και να αντικατοπτρίζουν τον έμφυλο κοινωνικό καταμερισμό στον εργατικό τομέα. Δεν υπάρχει ισότιμη συμμετοχή των φύλων στους κλάδους σπουδών και οι νέοι δεν γνωρίζουν τις σύγχρονες αλλαγές της αγοράς εργασίας. Η τάση επαλήθευσης των στερεοτύπων είναι προϊόν κοινωνικοποίησης, που συνδέει κυρίως την ταυτότητα της γυναίκας με την μητρότητα και το νοικοκυριό με λιγότερη χρονική άνεση για καριέρα συγκριτικά με τον άνδρα. Ένας από τους ρόλους της συμβουλευτικής είναι η συμφιλίωση της δουλειάς με όλους τους ρόλους της ζωής και με την συμμετοχή του άνδρα και της γυναίκας στην εργασία αναμένεται και συμμετοχή και των δύο στις οικογενειακές απαιτήσεις. Επιπλέον, οι προκαταλήψεις και οι έμφυλες διαφοροποιήσεις προσθέτουν στο σύνολο των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν τα άτομα στο εργασιακό περιβάλλον και γενικότερα φαίνεται ο ισχυρός ρόλος του παράγοντα φύλου, που εξακολουθεί να κατευθύνει τις επαγγελματικές επιλογές των νέων ανεξαρτήτως των ικανοτήτων των ατόμων. Γι' αυτό οι φορείς επαγγελματικής κατεύθυνσης τονίζουν πως η κατεύθυνση των ατόμων σε εναλλακτικές ασχολίες μπορεί να προσφέρει προσωπική ικανοποίηση και προσδοκούν κοινωνική ισότητα μεταξύ των δύο φύλων (Δεληγιάννη- Κουϊμτζή et al, 2010).

Συμπερασματικά, οι δράσεις της συμβουλευτικής και του επαγγελματικού προσανατολισμού κατευθύνουν τους νέους στο να διαχειριστούν την ζωή τους γενικά και τα επαγγελματικά τους ειδικά βάσει των ατομικών τους προθέσεων, που θα είναι απαλλαγμένες από οπισθοδρομικές απόψεις.

2.3.2 Οι εκπαιδευτικοί

Μέσω διάφορων ερευνών που έχουν διεξαχθεί με επίκεντρο την στάση των εκπαιδευτικών απέναντι στους μαθητές τους, έχει αποδειχτεί πως το μεγαλύτερο ποσοστό ανεξαρτήτως διαφόρων παραγόντων όπως του φύλου τους και την βαθμίδα που υπηρετούν, λειτουργεί βάσει έμφυλων στερεοτυπικών αντιλήψεων. Οι εκπαιδευτικοί αναμένουν συγκεκριμένες συμπεριφορές από τα παιδιά του κάθε φύλου, ενώ οι ίδιοι με την δική τους προκατειλημμένη συμπεριφορά μπορούν να ευνοούν ή να αδικούν τους μαθητές τους. Επειδή ο χώρος της εκπαίδευσης αποτελεί ιδανικό χώρο για την προώθηση των αξιών, δίνεται έμφαση στον τρόπο που εκτελείται, καθώς μπορεί να λειτουργήσει ωφέλιμα στο ζήτημα της ανισότητας των φύλων.

Αρχικά, θα δοθεί έμφαση στην πρακτική της διδασκαλίας. Πια, δεν θα πρέπει να εστιάζεται η προσοχή μόνο στο περιεχόμενο της διδασκαλίας αλλά και στον τρόπο που αυτό το περιεχόμενο διδάσκεται. Η ανάδειξη της παιδοκεντρικής μάθησης και παράλληλα η αποβολή των παραδοσιακών μεθόδων διδασκαλίας βοηθά στην προώθηση της ισότητας των φύλων, εφόσον προϋποθέτει τον σεβασμό στην μοναδικότητα των παιδιών και όχι την κατηγοριοποίησή τους σε φύλα (Φρόση & Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2001). Καμία εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, που αποσκοπεί στην ισότητα των φύλων, δεν θα επιτευχθεί, εάν δεν λάβει υπόψιν της την δράση των εκπαιδευτικών. Οι νέοι τρόποι διδακτικής θα πρέπει να εισάγονται στην βασική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών για να αποκτούν εξοικείωση και αυτό θα επιτευχθεί μέσω της ανανέωσης των προγραμμάτων σπουδών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με την εισαγωγή καινοτόμων θεματικών, που θα δίνουν βάση στις δημοκρατικές αξίες.

Τα παραπάνω οδήγησαν και στην ανάπτυξη επιμορφωτικών προγραμμάτων για τους εκπαιδευτικούς εν ενεργεία με στόχο την προώθηση της ισότητας των δύο φύλων. Οι εκπαιδευτικοί μέσα από την δραστηριότητά τους, όπως ήδη αναφέρθηκε, μπορούν να επιφέρουν θετικές αλλαγές στο ζήτημα της ισότητας. Οι ίδιοι θα πρέπει να έχουν θετική στάση απέναντι στα καινοτόμα προγράμματα που εμφανίζονται λόγω της εξέλιξης των κοινωνιών και να μην αντιστέκονται στις αλλαγές. Η δυσπιστία τους πολλές φορές δικαιολογείται από τους ίδιους επειδή οι αλλαγές περιβάλλονται συχνά με φεμινιστικό μανδύα, όμως αυτό δεν θα έπρεπε να αποτελεί εμπόδιο. Έτσι, εκτός της διάδοσης των αντισεξιστικών πρακτικών στην τάξη, σημασία έχει οι εκπαιδευτικοί να αποκτήσουν ιδεολογία απαλλαγμένη από στερεότυπα προκειμένου να εφαρμόσουν τις αλλαγές αλλά και να ανταποκρίνονται στις σύγχρονες επαγγελματικές τους προκλήσεις. Τα επιμορφωτικά προγράμματα βοηθούν στην διαμόρφωση μιας νέας οπτικής για τα δύο φύλα και μέσα από την ενημέρωσή που παρέχουν επιτυγχάνουν την ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών. Οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί αναστοχάζονται τις παλαιότερες απόψεις και πρακτικές τους και μέσω της αυτοκριτικής τους βελτιώνονται (Φρόση & Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2001). Επιπλέον, τα προγράμματα που μετέφεραν απλώς γνώσεις φάνηκαν ανεπαρκή και για αυτόν τον λόγο ανανεώθηκαν με νέα που προσφέρουν την δυνατότητα στους εκπαιδευτικούς να είναι δραστήριοι κατά την εκτέλεση της επιμόρφωσης και να προβληματίζονται σχετικά με την θεματική που τους παρουσιάζεται, να ωθούνται προς τον εντοπισμό του προβλήματος και να σχεδιάζουν πιθανά σχέδια για την άμβλυνσή του. Έτσι, οι εκπαιδευτικοί από την απλή θεωρητική γνώση αποκτούν πραγματική εμπειρία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Ο ΕΜΦΥΛΟΣ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ

Ο καταμερισμός του εργατικού δυναμικού με γνώμονα το φύλο δεν αποτελεί πρόσφατη συνθήκη. Το φαινόμενο έχει εδραιωθεί από την γενικά διαφορετική αντιμετώπιση των ατόμων, που είναι ανάλογη του φύλου τους. Αυτή η αντιμετώπιση ποικίλει από κοινωνία σε κοινωνία και είναι ανάλογη των πολιτιστικών της συνηθειών, την δομή οργάνωσής της και την εξέλιξή της καθεμιάς. Επιπλέον, σχετίζεται με τους διαφορετικούς κοινωνικούς ρόλους των φύλων και την διαφορετική πρότυπη πορεία που δημιουργούν σε όλους τους τομείς της ζωής. Ο ευρύς λοιπόν κοινωνικός διαχωρισμός των φύλων επηρέασε και την αγορά εργασίας, οδηγώντας στην δημιουργία «ανδρικών και γυναικείων» επαγγελμάτων. Οι έντονες διαφοροποιήσεις είναι στενά συνυφασμένες με στερεότυπα και προκαταλήψεις, που επηρεάζουν το εργασιακό περιβάλλον αλλά και καθετί προγενέστερο του δηλαδή την εκπαιδευτική διαδικασία. Δημιουργείται μία πόλωση ανδρών-γυναικών, όπου η κάθε έμφυλη κατηγορία στρέφεται προς συγκεκριμένες επαγγελματικές κατευθύνσεις, κατευθύνσεις που συνάδουν με τις «φυσικές» ικανότητες τους.

Μία σύντομη ιστορική αναδρομή θα εμφανίσει τις ρίζες του διαχωρισμού των επαγγελμάτων. Με την εκβιομηχάνιση του 19^{ου} αιώνα οι γυναίκες απασχολούνται όπως και πρωτύτερα με τις οικιακές εργασίες και αρχίζουν να αναλαμβάνουν επαγγέλματα εκτός σπιτιού ως οικιακοί βοηθοί και στην βιομηχανία ρούχων (νηματοουργία, υφαντουργία) και τροφίμων, ενώ οι άνδρες έχουν τις θέσεις των εργατών (μεταλλουργών και οικοδόμων) καθώς και των υπεύθυνων των εργασιών.

Με την δεύτερη βιομηχανική επανάσταση και την είσοδο των μέσων μεταφοράς (αυτοκίνητο και αεροπλάνο) και την επεξεργασία του πετρελαίου δημιουργούνται νέα εργοστάσια και γραφειακές θέσεις εργασίας. Όμως, παρά την διεύρυνση των επαγγελμάτων η όξυνση του δημογραφικού προβλήματος εξαιτίας των παγκοσμίων πολέμων επανάφερε πάλι την γυναίκα στο σπίτι ως κύριο επιμελητή των παιδιών. Οι γυναίκες εμφανίζονται σε θέσεις του τριτογενούς τομέα παραγωγής που αφορούν την εξυπηρέτηση πελατών όπως πωλήτριες αλλά και δασκάλες, νοσοκόμες, δηλαδή επαγγέλματα που είναι καθωσπρέπει για το γυναικείο φύλο.

Μέχρι το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα οι γυναίκες αναλάμβαναν εργασίες σε συγκεκριμένες θέσεις, σε κατώτερες με χαμηλότερους μισθούς και χωρίς μεγάλες δυνατότητες εξέλιξης συγκριτικά πάντα με τους άντρες. Ακόμα και η είσοδος της γυναίκας στην αγορά εργασίας επαληθεύει την κοινωνική τους κατωτερότητα. Στη συνέχεια, οι γυναίκες άρχισαν να βελτιώνουν το επίπεδο εκπαίδευσής τους και την ένταξή τους στην αγορά εργασίας. Παρόλα αυτά οι δυσκολίες τους παραμένουν καθώς βιώνουν τους παραδοσιακούς τους ρόλους σε μία κοινωνία οργανωμένη παραδοσιακά.

Λόγω των εδραιωμένων έμφυλων διαφοροποιήσεων η γυναίκα δεν εργάζεται μόνο για βιοποριστικούς λόγους αλλά και για να βελτιώσει την κοινωνική της θέση, εφόσον οι διακρίσεις επικρατούν και άλλοτε είναι φανερές και άλλοτε έμμεσες. Οι φανερές και άμεσες αναφέρθηκαν και αφορούν την αμοιβή και τους τομείς απασχόλησης. Ακόμα και οι νόμοι φαίνεται να διαχωρίζουν τα δύο φύλα, εφόσον μιλούν για την προστασία της γυναίκας εκτός σπιτιού και της προστασίας της ισότητάς της σε σχέση με τον άνδρα συνάδελφό της. Οι έμμεσες αφορούν κυρίως την στρόφη των ατόμων σε επαγγέλματα ανάλογα του κοινωνικού τους ρόλου. Η παραπάνω τάση οφείλεται στην καθημερινή διαφορετική διαπαιδαγώγηση και χρειάζεται μακροχρόνια προσπάθεια για την εξάλειψη της.

Στην Ευρώπη η γυναικεία απασχόληση αυξάνεται μετά το 1960 κάτι που στην Ελλάδα παρατηρείται μετά το 1980 με την άνοδο του μορφωτικού τους επιπέδου και την είσοδό τους σε εργασιακούς τομείς που ήταν καθαρά «ανδρικοί». Πάντως, παραμένουν λιγότερες σε ηγετικά επαγγέλματα και στον χώρο της επιστήμης (Αλιπράντη-Μαράτου, 2008).

3.1 Οριζόντιος και κάθετος διαχωρισμός της γυναικείας απασχόλησης

Μέσα από την μελέτη των επαγγελμάτων φαίνεται πως αυτά διαχωρίζονται με απλά λόγια σε «γυναικοκρατούμενα» και σε «ανδροκρατούμενα». Η εξέτασή τους οδήγησε σε αυτό το γενικό συμπέρασμα και μαζί με το περιεχόμενο της προηγούμενης ενότητας, όπου αναλύθηκαν οι επαγγελματικές κατευθύνσεις των ανδρών και των γυναικών στο πέρασμα των χρόνων και κυρίως από την εμφάνιση της βιομηχανικής αναπαραγωγής, επιβεβαιώνεται η γενική αυτή διαπίστωση.

Ο γενικός διαχωρισμός των επαγγελμάτων μπορεί να αναλυθεί σε δύο υποκατηγορίες τον οριζόντιο και τον κάθετο διαχωρισμό, όπως αυτοί ονομάζονται. Στόχος των επόμενων παραγράφων είναι να παραθέσουν σε εκτενή βαθμό τις δύο υποενότητες του έμφυλου επαγγελματικού διαχωρισμού προκειμένου να γίνει πιο κατανοητό το θέμα μέσω της βαθύτερης προσέγγισής του.

Στην κατηγορία του οριζόντιου διαχωρισμού σε σχέση με το φύλο εννοείται η στροφή των γυναικών σε συγκεκριμένους κλάδους εργασιακής δραστηριότητας και κατά αντιστοιχία την στροφή των ανδρών, ώστε να δημιουργούνται κλάδοι επαγγελμάτων που να έχουν εργαζομένους κυρίως από το ένα φύλο. Μέσα από την επισκόπηση των τομέων οικονομικής δραστηριότητας φαίνονται οι επαγγελματικές κατευθύνσεις των ανδρών και των γυναικών. Οι τομείς αυτοί είναι τρεις: ο πρωτογενής δηλαδή η γεωργία, ο δευτερογενής δηλαδή η βιομηχανία και ο τριτογενής δηλαδή οι υπηρεσίες. Η συνεχής εξέλιξη των κοινωνιών έφερε όπως είναι φυσικό την συσπείρωση του εργατικού δυναμικού στον τελευταίο τομέα. Τα «γυναικεία» επαγγελματικά πρότυπα, που στηρίζονται στον παθητικό ρόλο της γυναίκας και στα χαρακτηριστικά της ως στοργική και υπομονετική, ταιριάζουν με τις γραφειακές θέσεις του τριτογενούς τομέα και όντως παρατηρήθηκε πως το μεγαλύτερο ποσοστό των εργαζόμενων γυναικών εργάζεται σε αντίστοιχες θέσεις. Αυτή η διαπίστωση θα έπρεπε να οδηγήσει σε αλλαγές αλλά παρόλα αυτά η θέση της εργαζόμενης γυναίκας δεν αναβαθμίστηκε αισθητά. Δηλαδή, παρατηρούνται γυναίκες σε ανδρικές σύμφωνα με τα στερεότυπα θέσεις σε τομείς που διευρύνθηκαν πολύ και απαιτούσαν κάλυψη, ενώ σε άλλους το φαινόμενο παρέμεινε και αυξήθηκε κατά περιπτώσεις. Επιπλέον, ο συνδυασμός της γυναικείας φύσης με την κάλυψη των οικογενειακών αναγκών και την ανατροφή των παιδιών επιβεβαιώνει την περιορισμένη εμφάνισή τους στις επιχειρηματικές δραστηριότητες και στα ελεύθερα επαγγέλματα εξαιτίας του συρρικνωμένου χρόνου τους. Η στερεοτυπική αντιμετώπιση των γυναικών ως άτομα ικανά να παρέχουν φροντίδα μείωσε την τάση των ανδρών για την ενασχόληση με επαγγέλματα που χρειάζονται την συγκεκριμένη δεξιότητα, επαγγέλματα όπως αυτό της νοσοκόμας, της παιδαγωγού και της καθαρίστριας. Παράλληλα, η σύνδεση των σωματικών δυνατοτήτων με το ανδρικό φύλο μειώνει την δυνατότητα εισόδου των γυναικών σε θέσεις παραδείγματος χάριν οικοδόμου και φύλακα, που απαιτούν σωματική δύναμη.

Στην περίπτωση του κάθετου διαχωρισμού, που συνοδεύει το φαινόμενο του οριζόντιου διαχωρισμού, έχουμε την συγκέντρωση των εργαζομένων σε ορισμένα επίπεδα της

εργασιακής ιεραρχίας ανάλογα το φύλο τους. Με λίγα λόγια οι άνδρες αναλαμβάνουν τις ανώτερες και διευθυντικές θέσεις συγκριτικά με τις γυναίκες, οι οποίες αναλαμβάνουν τα χαμηλά κλιμάκια. Εντύπωση κάνει πως ο συγκεκριμένος διαχωρισμός κάνει αισθητή την παρουσία του και σε επαγγέλματα που κυριαρχούνται από γυναίκες. Στα χαρακτηριστικά του φαινομένου πρέπει να σημειωθεί πως εμφανίζεται σε κάθε επαγγελματικό κλάδο τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα. Τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες ως προς την επαγγελματική τους ανέλιξη πολλές φορές είναι αόρατα, όπως η πεποίθηση πως δεν είναι ικανές μέντορες. Πρόκειται για εμπόδια, που συνήθως είναι οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα, που έχουν οριστεί ως «γυάλινη οροφή». Ο ορισμός χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά το 1979 σε ομιλία ενός συνεδρίου με θέμα « την ελευθερία της γυναίκας στον τύπο», ενώ η καταγραφή του σε άρθρο το 1986 για τις γυναίκες εργαζόμενες τον έκανε ευρέως γνωστό. Ο όρος περικλείει την αδυναμία των γυναικών που είναι ικανότατα στελέχη να ανελιχθούν στον εργασιακό τους τομέα. Πρόκειται για τις γυναίκες που έχουν τα απαραίτητα προσόντα για την ανέλιξη τους, αλλά εμποδίζονται από το φύλο τους.

Ο επαγγελματικός διαχωρισμός επιφέρει μία σειρά αδικιών. Πρωτίστως δίνεται έμφαση στην ανισότητα των αμοιβών, που λειτουργεί σε βάρος των γυναικών. Η κατάληψη των υψηλών θέσεων από τους άντρες παρόλο που είναι αποτέλεσμα του διαχωρισμού θα μπορούσε να εξηγεί το φαινόμενο των μισθολογικών διαφορών, όμως δεν δικαιολογεί τις διαφορές στις αμοιβές των κατώτερων στελεχών, ακόμα, και όταν στην εξέταση των προσόντων δείχνει τις γυναίκες να υπερτερούν. Στο θέμα της παιδείας θα μπορούσε να σχολιαστεί πως οι γυναίκες στρέφονται στερεοτυπικά κατευθυνόμενες σε σχολές θεωρητικές και υγείας που τους δίνουν υπαλληλικές θέσεις, ενώ οι άντρες κατευθύνονται σε τεχνικές και τεχνολογικές από όπου τους δίνεται η δυνατότητα να αναλάβουν θέσεις με καλύτερες αμοιβές, αλλά και πάλι παρά την αύξηση της γυναικείας παρουσίας στις συγκεκριμένες σχολές, το γυναικείο φύλο δεν αμείβεται ισάξια. Απόρροια του μισθολογικού διαχωρισμού είναι ο συνταξιοδοτικός διαχωρισμός και καθιστά τις γυναίκες προχωρημένης ηλικίας να είναι ευάλωτες στην ικανότητα της αυτοσυντήρησής τους.

Στην συνέχεια φαίνεται η αδικία εις βάρος των γυναικών και στο θέμα της πλήρους εργασίας. Σε μεγαλύτερο ποσοστό οι γυναίκες συγκριτικά με τους άντρες εργάζονται σε μειωμένο ή και ευέλικτο ωράριο, που μειώνει και τις απολαβές. Στις παραδοσιακές σκέψεις των εργοδοτών κυριαρχεί η σύνδεση της γυναίκας με την ενασχόληση της φροντίδας του νοικοκυριού και την ανατροφή των παιδιών, οπότε επιλέγει πιο εύκολα έναν υποψήφιο άνδρα που θα μπορεί να αφιερώσει περισσότερο χρόνο στο εργασιακό του περιβάλλον, παρά τη νομική προστασία της μητρότητας. Ως υποσημείωση οι γυναίκες αδικούνται και στην διάρκεια της εργασίας αλλά και στο είδος της, αν αναλογιστεί κανείς την απλήρωτη δουλειά των οικογενειακών υποχρεώσεων, που επωμίζεται.

Επιπλέον, το κομμάτι της ανεργίας πληγεί περισσότερο τις γυναίκες παρόλο που πρόκειται για ένα φαινόμενο που μαστιάζει το σύνολο του πληθυσμού. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως στην αποτίμηση του φαινομένου συμπεριλαμβάνονται γυναίκες που δραστηριοποιούνται εντατικά με στόχο την εύρεση εργασίας. Τα πράγματα είναι σαφώς χειρότερα αν σκεφτεί κανείς το πλήθος των ανενεργών γυναικών, οι οποίες έχουν παραιτηθεί από την προσπάθεια εύρεσης εργασίας, σε συνδυασμό με εκείνες που δεν εργάζονται καθόλου ή εκτός οικοκυρικών καθηκόντων (Αλιπράντη-Μαράτου, 2008, Λιλιμπάκης, 2017).

Σε συνέχεια για την βαθύτερη επεξεργασία των όσων αναφέρθηκαν παρατίθενται στοιχεία εργασίας οργανωμένα σε πίνακες. Πιο αναλυτικά, οι πίνακες καταγράφουν στοιχεία στο εύρος της τελευταίας δεκαετίας (2013-2022) και προσεγγίζουν τα ακόλουθα θέματα εργασίας: αναφορά στους ενεργούς υπαλλήλους κατά φύλο, αναφορά σε όσους δουλεύουν μειωμένο και περιστασιακό ωράριο κατά φύλο και σε όσους είναι γενικά άνεργοι και άνεργοι σε μεγάλο χρονικό διάστημα πάλι κατά φύλο. Η συγκεκριμένη μελέτη στοχεύει στην κατανόηση των συνθηκών εργασίας της χώρας μας όπου παραμένουν έμφυλα στερεότυπα. Οι συνθήκες της Ελλάδας συγκρίνονται με χώρες της ευρωπαϊκής ένωσης που θεωρούνται και οι πιο εξελιγμένες σε ζητήματα στερεοτύπων. Για μεγαλύτερη διευκόλυνση αναφέρεται η Ελλάδα συγκριτικά με τις πιο πετυχημένες σε θέματα εργασίας χώρες και με τις λιγότερο πετυχημένες, ώστε να φανεί όχι μόνο η πρόοδος της χώρας μέσα στην τελευταία δεκαετία αλλά την θέση της συσχετικά με την πρόοδο των υπόλοιπων χωρών.

Οι πρώτοι δύο πίνακες δείχνουν την επαγγελματική δραστηριότητα του πληθυσμού σε ποσοστό και στο πέρασμα της δεκαετίας 2013-2022. Ο πρώτος επικεντρώνεται στους άντρες και ο δεύτερος στις γυναίκες. Άξιο σημείωσης είναι πως δεν έχει σημειωθεί μεγάλη πρόοδος στο ζήτημα των έμφυλων διακρίσεων στον επαγγελματικό τομέα, εφόσον το 2022 το ποσοστό των εργαζομένων ανδρών ανέρχεται στα 70,3% (Πίνακας 1) και των γυναικών στα 51,2% (Πίνακας 2), την στιγμή που η χώρα πρότυπο, η Ισλανδία, καταγράφει το ποσοστό των εργαζόμενων ανδρών στα 85,2% (Πίνακας 1) και των εργαζόμενων γυναικών στα 81,2% (Πίνακας 2), που συγκριτικά έχουν μικρή απόκλιση.

*

Πίνακας 1

<i>Dataset: Employment and activity by sex and age - annual data [LFSI_EMP_A_custom_7588788]</i>										
<i>Time frequency</i>	<i>Annual</i>									
<i>Employment indicator</i>	<i>Total employment (resident population concept - LFS)</i>									
<i>Sex</i>	<i>Males</i>									
<i>Age class</i>	<i>From 15 to 64 years</i>									
<i>Unit of measure</i>	<i>Percentage of total population</i>									
TIME	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
GEO (Labels)										
European Union - 27 countries (from 2020)	67,6	68,3	69,2	70,3	71,5	72,5	73,2	72,1	73,3	74,7
Euro area - 20 countries (from 2023)	68,1	68,5	69,2	70,2	71,2	72,1	72,7	71,3	72,5	74,1
Greece	57,7	58,0	59,5	60,9	62,7	64,6	65,8	62,8	66,4	70,3
Iceland	83,2	85,4	87,1	89,4	88,6	87,5	86,2	82,6	82,5	85,2
Switzerland	83,5	83,4	83,6	83,7	84,3	84,5	84,5	83,9	83,1	83,4
Montenegro	51,7	55,5	56,0	57,3	59,4	61,0	62,3	56,1	:	:

Απασχόληση και δραστηριότητα ανά φύλο και ηλικία - ετήσια δεδομένα

[LFSI_EMP_A_custom_7588788]

Employment and activity by sex and age - annual data [LFSI_EMP_A_custom_7588788]

*

Πίνακας 2

<i>Time frequency</i>	<i>Annual</i>									
<i>Employment indicator</i>	<i>Total employment (resident population concept - LFS)</i>									
<i>Sex</i>	<i>Females</i>									
<i>Age class</i>	<i>From 15 to 64 years</i>									
<i>Unit of measure</i>	<i>Percentage of total population</i>									
TIME	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
GEO (Labels)										
European Union - 27 countries (from 2020)	57,3	58,2	59,0	60,1	61,2	62,2	62,9	62,0	63,4	64,9
Euro area - 20 countries (from 2023)	58,1	58,7	59,5	60,4	61,3	62,2	63,1	61,9	63,2	64,8
Greece	39,5	40,7	42,1	42,8	43,9	44,6	46,6	44,7	48,2	51,2
Iceland	79,0	80,5	82,3	83,6	83,5	82,5	81,9	77,8	76,8	81,2
Norway	74,7	74,3	74,1	74,2	73,9	74,2	74,6	74,3	74,3	75,4
Türkiye	29,6	29,5	30,4	31,2	32,2	32,9	32,2	29,7	:	:

Απασχόληση και δραστηριότητα ανά φύλο και ηλικία - ετήσια δεδομένα

[LFSI_EMP_A__custom_7588788]

Employment and activity by sex and age - annual data [LFSI_EMP_A__custom_7588788]

Αναφέρθηκε πως το μειωμένο ωράριο αναλαμβάνεται σε μεγαλύτερο ποσοστό από το γυναικείο φύλο κάτι που επιβεβαιώνεται στους ακόλουθους πίνακες. Στην Ελλάδα το ποσοστό των γυναικών που αναλαμβάνει μειωμένο ωράριο είναι πάνω από το διπλάσιο από αυτό των ανδρών σε όλο το πέρασμα της δεκαετίας (Πίνακας 3 & Πίνακας 4).

*

Πίνακας 3

Data extracted on 27/09/2023 12:19:54 from [ESTAT]

Dataset:	Part-time employment as percentage of the total employment, by sex, age and citizenship (%) [LFSA_EP					
Time frequency	Annual					
Unit of measure	Percentage					
Age class	From 15 to 64 years					
Country of citizenship	Total					
Time	2013			2022		
Sex	Total	Males	Females	Total	Males	Females
European Union - 27 countries (from 2020)	18,6	8,3	30,9	17,6	8,2	28,4
Euro area – 20 countries (from 2023)	21,3	8,9	35,8	20,5	9,2	33,4
Bulgaria	2,5	2,0	3,0	1,6	1,4	1,7
Greece	8,4	5,4	12,6	8,0	4,9	12,2
Netherlands	49,8	26,0	77,1	b 42,6	23,5	63,8
Switzerland	35,1	13,4	60,3	37,6	17,9	59,9

Μερική απασχόληση ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης, ανά φύλο, ηλικία και υπηκοότητα (%) [LFSA_EPPGAN__custom_7591319]
Part-time employment as percentage of the total employment, by sex, age and citizenship (%) [LFSA_EPPGAN__custom_7591319]

*

Πίνακας 4

Dataset: Part-time employment as percentage of the total employment, by sex, age and citizenship
[LFSA_EPPGAN__custom_7591319]

Last updated: 14/09/2023 23:00

Time frequency Annual
Unit of measure Percentage
Age class From 15 to 64 years
Country of citizenship Total

Greece	Total	Males	Females
2013	8,4	5,4	12,6
2014	9,3	6,5	13
2015	9,4	6,7	13,1
2016	9,8	6,9	13,7
2017	9,7	6,6	14,1
2018	9,1	6,1	13,2
2019	9,1	5,9	13,5
2020	8,6	5,5	12,7
2021	8,2	5	12,5
2022	8	4,9	12,2

Μερική απασχόληση ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης, ανά φύλο, ηλικία και υπηκοότητα (%) [LFSA_EPPGAN__custom_7591319]
Part-time employment as percentage of the total employment, by sex, age and citizenship (%) [LFSA_EPPGAN__custom_7591319]

Η περιστασιακή εργασία εξαιτίας της μη εύρεσης μόνιμης εργασίας πληγεί περισσότερο τις γυναίκες στην Ελλάδα. Στο βάθος της δεκαετίας φαίνεται η μείωση του φαινομένου και για τα δύο φύλα όμως με μεγαλύτερο ποσοστό επιτυχίας στους άντρες με 2,5% το 2022 από 6,7% το 2013 (Πίνακας 5), ενώ οι γυναίκες φτάνουν το 4,7% το 2022 από το 8,4% το 2013 (Πίνακας 6). Την ίδια στιγμή που η Αυστρία έχει επιφέρει την εξίσωση των ανδρών και των γυναικών στο συγκεκριμένο φαινόμενο.

*

Πίνακας 5

Data extracted on 27/09/2023 13:27:05 from [ESTAT]

Dataset:	Temporary employees by sex, age and main reason [LFSA_ETGAR\$DV_602]									
Time frequency	Annual									
Unit of measure	Percentage of employees									
Sex	Males									
Age class	From 15 to 64 years									
Reason	No permanent job found									
TIME	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
GEO (Labels)										
European Union - 27 countries (from 2020)	7,7	8,3	8,3	8,4	8,4	7,8	7,4	6,3	4,8	4
Euro area – 20 countries (from 2023)	7,1	7,7	7,9	8,2	8,4	8,1	7,9	6,7	5,3	4,4
Greece	6,7	7,5	7,7	7,2	7	6,5	8,2	6,4	4,3	2,5
Spain	19,1	20,7	21,5	22,9	22,8	20,4	20,6	18,3	15	10,9
Austria	0,6	0,7	0,7	0,7	0,6	0,8	0,6	0,5	0,4	0,3
Montenegro	21,5	25,6	25,9	32,4	28	30,8	31,9	29,6	:	:

Προσωρινοί υπάλληλοι ανά φύλο, ηλικία και κύριο λόγο [LFSA_ETGAR\$DV_602]

Temporary employees by sex, age and main reason [LFSA_ETGAR\$DV_602]

*

Πίνακας 6

Data extracted on 27/09/2023 13:27:06 from [ESTAT]

Dataset: Temporary employees by sex, age and main reason [LFSA_ETGAR\$DV_602]

Time frequency: Annual

Unit of measure: Percentage of employees

Sex: Females

Age class: From 15 to 64 years

Reason: No permanent job found

TIME	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
EU (Labels)										
European Union - 27 countries (from 2020)	8,7	8,8	9	9,2	9,2	8,9	8,3	7,4	5,2	4,6
Euro area – 20 countries (from 2023)	8,4	8,4	8,7	9	9,2	9,3	8,8	7,9	5,9	5,2
Greece	8,4	8,7	8,3	8,9	9,9	10,2	10,5	8,5	7,2	4,7
Spain	20,5	20,7	21,9	23	22,7	22,3	21,9	20,7	17,2	14,7
Austria	0,9	1	1	1	1,1	1	1	0,8	0,3	0,3
Montenegro	21,1	22,3	28,1	28,1	25,3	27,3	26,5	26,2		

*Προσωρινοί υπάλληλοι ανά φύλο, ηλικία και κύριο λόγο [LFSA_ETGAR\$DV_602]**Temporary employees by sex, age and main reason [LFSA_ETGAR\$DV_602]*

Η ανεργία όπως προαναφέρθηκε παρόλο που είναι ένα γενικό φαινόμενο που προβληματίζει επιβαρύνει περισσότερο τις γυναίκες.

*

Πίνακας 7

Data extracted on 27/09/2023 14:10:04 from [ESTAT]

Dataset: Unemployment by sex and age – annual data [UNE_RT_A__custom_7593375]

Time frequency: Annual

Age class: From 15 to 74 years

Unit of measure: Percentage of total population

Sex: Males

TIME	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
GEO (Labels)										
European Union - 27 countries (from 2020)	7,9	7,5	6,9	6,2	5,6	5	4,6	4,8	4,7	4,1
Euro area – 20 countries (from 2023)	8,3	8	7,5	6,8	6,1	5,5	5,1	5,2	5,1	4,5
Greece	16,9	16	14,7	13,6	12,3	10,7	9,8	9,5	7,5	6,4
Norway	3	2,9	3,7	4,1	3,4	3	3	3,6	3,5	2,6
Switzerland	3,7	3,8	3,8	3,9	3,7	3,6	3,3	3,8	3,9	3,2
Germany	3,7	3,6	3,4	3,1	2,9	2,6	2,5	2,9	2,9	2,5
Spain	18,4	16,8	14,7	12,8	11	9,6	8,7	9,5	9	7,8
North Macedonia	20,4	19,7	18,9	17,3	16,2	15,2	11,5	11,5	:	:

Ανεργία ανά φύλο και ηλικία – ετήσια στοιχεία [UNE_RT_A__custom_7593375]
Unemployment by sex and age – annual data [UNE_RT_A__custom_7593375]

*

Πίνακας 8

Data extracted on 27/09/2023 14:10:04 from [ESTAT]

Dataset: Unemployment by sex and age – annual data [UNE_RT_A__custom_7593375]

Time frequency: Annual

Age class: From 15 to 74 years

Unit of measure: Percentage of total population

Sex: Females

TIME	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
GEO (Labels)										
European Union - 27 countries (from 2020)	6,7	6,4	5,9	5,5	5	4,5	4,2	4,4	4,3	3,9
Euro area – 20 countries (from 2023)	7,1	6,9	6,5	6,1	5,6	5,1	4,8	4,9	4,8	4,3
Greece	16	15,4	14,9	14,8	13,7	12,7	11,6	10,5	9,7	8,6
Norway	2,6	2,5	3	2,9	2,7	2,6	2,5	3,1	2,9	2,1
Germany	2,9	2,7	2,5	2,2	2	1,8	1,7	2,1	2,1	1,9
Spain	16,2	15,3	14,2	12,9	11,4	10,2	9,6	10,2	10,1	9

*Ανεργία ανά φύλο και ηλικία – ετήσια στοιχεία [UNE_RT_A__custom_7593375]**Unemployment by sex and age – annual data [UNE_RT_A__custom_7593375]*

Παρόμοια είναι τα αποτελέσματα και για την μακροχρόνια ανεργία.

*

Πίνακας 9

Dataset:	Long-term unemployment by sex - annual data [UNE_LTU_A__custom_7596939]									
Time frequency	Annual									
Employment indicator	Long-term unemployment									
Age class	From 15 to 74 years									
Sex	Males									
Unit of measure	Percentage of unemployment									
TIME	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
GEO (Labels)										
European Union - 27 countries (from 2020)	47,2	49,4	48,5	46,7	45,3	43	39,9	34	38,8	38,3
Euro area – 20 countries (from 2023)	48,3	50,8	49,7	47,9	46,8	44,3	41,3	35,4	40,4	39,3
Greece	57,2	63,1	63	61,6	61,3	59	59,2	56,2	58,6	58,7
Iceland	18,8	12,2	:	:	:	:	:	9,2	18,9	11,4
Denmark	22,9	24,8	27	21,2	21,9	18,5	15,9	13,6	19,4	12,1
Slovakia	80,9	82,3	75,5	70,3	74,1	73,6	68,7	55,7	56,6	69,5
Montenegro	84,1	77,7	76,8	76,1	79,1	74,1	77,6	73,3	:	:

*Μακροχρόνια ανεργία ανά φύλο - ετήσια στοιχεία [UNE_LTU_A__custom_7596939]
Long-term unemployment by sex - annual data [UNE_LTU_A__custom_7596939]*

*

Πίνακας 10

Dataset:	Long-term unemployment by sex - annual data [UNE_LTU_A__custom_7596939]									
Time frequency	Annual									
Employment indicator	Long-term unemployment									
Age class	From 15 to 74 years									
Sex	Females									
Unit of measure	Percentage of unemployment									
TIME	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
GEO (Labels)										
European Union - 27 countries (from 2020)	46,4	48,3	47,2	45,7	43,6	41,8	39,2	33,8	39,5	38,6
Euro area – 20 countries (from 2023)	47,2	49,7	48,5	46,8	45,2	43,4	40,9	35,4	41,2	39,9
Greece	63	68,5	67,9	67,2	68,7	66,6	66,1	62,8	65,1	64,1
Iceland	17,4	11,9	16,1	:	:	:	:	:	16	:
Finland	21,7	24,5	25,4	28,6	26,1	23,5	19,9	17,9	21,6	19,9
Slovakia	82,6	80,9	78	70	70,8	70,2	66,5	55,6	56,6	63,3
Montenegro	80	77,5	76,9	75,2	75,3	76,7	80,7	76,4	:	:

Μακροχρόνια ανεργία ανά φύλο - ετήσια στοιχεία [UNE_LTU_A__custom_7596939]
 Long-term unemployment by sex - annual data [UNE_LTU_A__custom_7596939]

3.2 Οι επαγγελματικές διαφοροποιήσεις και η εξάλειψή τους

Βάσει ερευνών τα έμφυλα επαγγελματικά στερεότυπα είναι βαθιά ριζωμένα στις πεποιθήσεις του κοινωνικού συνόλου της χώρας μας. Η απαρχή τους είναι τα ευρύτερα κοινωνικά στερεότυπα που μεταφέρονται στα παιδιά κατά τα σχολικά τους χρόνια μέσω της διαπαιδαγώγησής τους που φαινομενικά μοιάζει αξιοκρατική. Οι ανώτερες θέσεις εργασίας, οι θέσεις στελέχωσης, δίνονται με μεγαλύτερη δυσκολία στο γυναικείο φύλο, καθώς αντιμετωπίζεται ως λιγότερο ικανό σε ηγετικές θέσεις που απαιτούν υψηλή αυτοπεποίθηση. Συνήθως οι γυναίκες περιορίζονται στα χαμηλότερα κλιμάκια και εν τέλη αυτή η αντιμετώπιση επηρεάζει την ψυχολογία τους επιβεβαιώνοντας τελικά τα έμφυλα στερεότυπα που λειτουργούν εις βάρος τους. Με λίγα λόγια, οι γυναίκες μπαίνουν στα καλούπια που έχει φτιάξει η κοινωνία για αυτές γενικά και επαγγελματικός χώρος ειδικά. Το φαινόμενο να μην παρατηρείται και χρειάζεται αλλαγή, μόνο που στην Ελλάδα η βαθιά πατριαρχική οργάνωση δυσκολεύει περισσότερο την προοπτική της αλλαγής. Επιπλέον, η χώρα αντιμετωπίζει συχνά οικονομικές δυσκολίες και η ανεργία ενώ μαστίζει όλο τον πληθυσμό επιβαρύνει σε μεγαλύτερο ποσοστό τις γυναίκες, κάτι που αυξάνει την ανασφάλειά τους.

Στο πέρασμα των χρόνων, η αναγνώριση της αδικίας και η συζήτηση των παραπάνω θεμάτων άλλαξε τις συνθήκες στον εργασιακό τομέα. Οι γυναίκες πολλαπλασίασαν την εκπροσώπησή τους σε απαιτητικές θέσεις ακόμα και στον ιδιωτικό τομέα και σε γνωστές επιχειρήσεις όπου ο ανταγωνισμός είναι στα ύψη. Σίγουρα η κυρίαρχη πεποίθηση θέλει να προτάσσει τον άντρα ως ικανότερο σε διοικητικές και ηγετικές θέσεις που είναι «αντρικές» και απαιτούν «αντρικά» προσόντα. Προσόντα όπως η ανεξαρτησία, η αυτοπεποίθηση και η ικανότητα του να αναλαμβάνεις ρίσκο, που παραδοσιακά αποδίδονται στους άντρες. Για αυτόν τον λόγο, πολλές φορές οι γυναίκες νιώθουν πως δεν είναι αρκετά ικανές να αναλάβουν θέσεις με πολλές ευθύνες και φρενάρουν οι ίδιες την ανέλιξή τους και θέτουν τον εαυτό τους σε μειονεκτικότερες θέσεις.

Ο κατακόρυφος διαχωρισμός επιφέρει έμμεσες και αόρατες θα έλεγε κανείς διαφοροποιήσεις. Με λίγα παραδείγματα γίνεται πιο κατανοητή η παραπάνω πρόταση. Για παράδειγμα, ένα διευθυντικό στέλεχος αν είναι άντρας θα προκρίνει για την θέση ευκολότερα έναν άνδρα υποψήφιο συγκριτικά με μία γυναίκα παρόλο που έχουν τα ίδια προσόντα. Επιπλέον, ο ίδιος πιθανότερα αξιολογεί καλύτερα ένα άνδρα σε σχέση με μία γυναίκα που έχουν την ίδια θέση. Αντίστοιχα και οι γυναίκες που έχουν εσωτερικεύσει τις ίδιες στερεοτυπικές αντιλήψεις μειώνουν τον εαυτό τους, θεωρούν πως είναι ακατάλληλες για υψηλές θέσεις και ακόμα πως δεν είναι ικανές να φτάσουν ως αυτές. Τέλος, είναι λιγότερο μάχιμες στην διεκδίκηση μίας θέσης παρά την κατοχή των απαραίτητων προσόντων, σε αντίθεση με τους άντρες που θα κυνηγήσουν μία υψηλή θέση και με λιγότερα προσόντα στην κατοχή τους.

Η μέχρι τώρα προώθηση του φαινομένου από την αρνητική του πλευρά ήταν απαραίτητη για να εντοπιστούν οι αδικίες και οι διακρίσεις στον επαγγελματικό χώρο λόγω των στερεοτύπων για τα φύλα. Είναι ανακουφιστικό, πως αυτές οι συζητήσεις επέφεραν θετικές εξελίξεις τα τελευταία χρόνια. Υπάρχει πιο αξιοκρατική αντιμετώπιση στον επαγγελματικό τομέα και τα κράτη δραστηριοποιούνται πιέζοντας για την προώθηση της ισότητας. Ακόμα και οι εταιρείες που προσέλαβαν αρκετές γυναίκες στο διοικητικό προσωπικό τους παρέμειναν αποτελεσματικές και αποδοτικές και βοήθησαν στην προώθηση της εν λόγω ισότητας (Λιλιμπάκης, 2017).

3.2.1 Δράσεις καταπολέμησης

Για να επιτευχθεί ισότητα των φύλων που απαιτεί την ίση συμμετοχή τους σε όλους τους τομείς της ζωής είτε του δημοσίου είτε του ιδιωτικού βίου, δηλαδή ίσες ευκαιρίες και ίσες ευθύνες, δημιουργήθηκαν φορείς.

Γενική Γραμματεία Ισότητας

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο κεντρικό σημείο συζήτησης είναι οι ανισότητες μεταξύ ανδρών και γυναικών στον επαγγελματικό τομέα. Ναι μεν πια η ισότητα προωθείται και προστατεύεται νομοθετικά δίνοντας τα ίδια και ίσα επαγγελματικά δικαιώματα και στα δύο φύλα, όμως αυτή η επαγγελματική ισότητα δεν επιφέρει και την γενικότερη κοινωνική ισότητα. Η Γενική Γραμματεία Ισότητας είναι ένας φορέας που τέθηκε σε λειτουργία από την ελληνική πολιτεία το 1985 έχοντας στόχο την σχεδίαση, τον προγραμματισμό, την εκτέλεση και την παρακολούθηση πρακτικών, που θα αποσκοπούν στην προώθηση της ισότητας των δύο φύλων σε όλους τους τομείς.

Η Γ.Γ. Ισότητας προτάσσει νομοθεσίες για την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών, την στήριξή τους για ανεξαρτησία και ισότητα στο επαγγελματικό περιβάλλον με δίκαιες ευκαιρίες απασχόλησης ανάμεσα στα δύο φύλα. Για να επιτύχει τα παραπάνω, η Γ.Γ. Ισότητας παρακολουθεί την θέση της γυναίκας στους τομείς της καθημερινής ζωής, δηλαδή την θέση της στην οικογένεια, την κοινωνία, την εργασία και διατηρεί αρχεία με στατιστικά στοιχεία για την εξακρίβωση των εναπομεινάντων διακρίσεων, ώστε με σωστή μεθόδευση να εξαλειφθούν. Οι στόχοι του συγκεκριμένου φορέα έχουν μεγάλη σημασία, βοηθούν την αφύπνιση των γυναικών και παράλληλα στηρίζουν και το έργο πολλών άλλων οργανώσεων προάσπισης των γυναικείων δικαιωμάτων.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Ισότητα

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι φορέας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και μέσου αυτού του φορέα προωθούνται πολιτικές στηριζόμενες στις γενικές αρχές που η ίδια η Ευρωπαϊκή Ένωση εκπροσωπεί. Βασική αρχή της είναι ο προώθηση της ισότητας μεταξύ όλων των ευρωπαϊών πολιτών ανεξάρτητα από το φύλο τους, την ηλικία, την θρησκεία και τις πολιτικές τους πεποιθήσεις. Μία ισότητα σε όλα τα επίπεδα της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το 1996 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοίνωσε δράσεις για την προώθηση της ισότητας των φύλων. Αυτή η ενέργεια αποτέλεσε και το πρώτο βήμα με στόχο την επίλυση της ανισότητας. Το 1997 έχουμε την συνθήκη του Άμστερνταμ ως πρώτη νομική δράση με σκοπό την ισότητα των ευκαιριών των δύο φύλων και την παροχή ίσως δικαιωμάτων. Πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 2 καταγράφεται: «*Η κοινότητα έχει ως αποστολή,.... να προάγει στο σύνολο της Κοινότητας την ... ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών...*» και στο επόμενο άρθρο αναφέρεται «*Σε όλες τις δραστηριότητες της, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα επιδιώκει να εξαλειφθούν οι ανισότητες και να προαχθεί η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών*» (Ευρωπαϊκές Κοινότητες, 1997).

Έπειτα, από το 1999 και εξής η παροχή ίσων ευκαιριών ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες προωθείται μέσα από τα Προγράμματα Πλαισίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που δίνουν συγκεκριμένες νομοθεσίες και οδηγίες προς τα κράτη μέλη της Ένωσης. Και αυτά τα προγράμματα ασχολούνται και καλύπτουν όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής. Αξίζει να

σημειωθεί πως για την συνεχή βελτίωση η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ελέγχει την πρόοδο των ενεργειών κάθε χρόνο και οργανώνει στόχους σε βάθος πενταετίας (Λιλιμπάκης, 2017).

Την δράση της Ευρωπαϊκής επιτροπής ακολουθούν και τα θεσμικά όργανά της. Η Διυπηρεσιακή Ομάδα για την Ισότητα των Φύλων (Inter-Service Group on Gender Equality) δημιουργήθηκε το 1995 και προωθεί την ισότητα μεταξύ αντρών και γυναικών. Σε συνέχεια, η Συμβουλευτική Επιτροπή για την Ισότητα Ευκαιριών Γυναικών και Ανδρών (Advisory Committee on Equal Opportunities for Women and Men) συστάθηκε το 1981 και βοηθά την Ευρωπαϊκή επιτροπή να προωθήσει την ισότητα των φύλων στην ευρωπαϊκή ένωση μέσω της οργάνωσης δραστηριοτήτων. Η Ομάδα Υψηλού Επιπέδου για την Ένταξη της Διάστασης του Φύλου (High Level Group on Gender Mainstreaming), που οργανώθηκε το 2001, αποτελεί μία άτυπη ομάδα από εκπροσώπους των κρατών μελών που είναι αρμόδιοι για την ισότητα των φύλων σε εθνικό επίπεδο. Το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εμπειρογνομόνων για την Ισότητα των Φύλων (European Network of Experts on Gender Equality (ENEGE)) εκθέτει έρευνες που σχετίζονται με θέματα ισότητας και αναλογίζεται την πρόοδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και δίνει συμβουλές στην επιτροπή. Το Δίκτυο Νομικών Εμπειρογνομόνων (Network of legal experts), που δημιουργήθηκε το 2014, ενημερώνει την Επιτροπή για εξελίξεις σε εθνικό επίπεδο όσο αφορά τη νομική ισότητα και την απαλλαγή διακρίσεων. Τέλος, το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Φορέων για την Ισότητα (European Network of Equality Bodies (Equinet)) όπου συμμετέχουν 49 εθνικοί φορείς ισότητας λειτουργεί για την δημιουργία ισότιμων κοινωνιών.

Στα θεσμικά όργανα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου λειτουργεί η Επιτροπή Δικαιωμάτων των Γυναικών και Ισότητας των Φύλων (FEMM) που συστάθηκε το 1984 και στοχεύει στον εντοπισμό των ανισοτήτων που πληγούν τις γυναίκες προκειμένου να εξαλειφθούν. Αδικίες εις βάρος των γυναικών που αφορούν την απασχόληση που είναι το κεντρικό θέμα της εργασίας αλλά και άλλου είδους φαινόμενα όπως την εκμετάλλευσής και την κακοποίηση των γυναικών. Μέσα από τις ενέργειές της η επιτροπή προσπαθεί να ευαισθητοποιήσει τους πολίτες και είναι αρμόδια για την προώθηση των όσων πρεσβεύει στις πολιτικές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Η δράση της περιλαμβάνει και νομοθετικές πράξεις, διοργάνωση εκδηλώσεων και ακροάσεις για να πληροφορήσει την κοινή γνώμη. Ενεργεί προσπαθώντας να επιτύχει την επαγγελματική ανεξαρτησία των γυναικών για να επέλθει η οικονομική χειραφέτησή τους. Προσεγγίζει θέματα στερεοτύπων στον χώρο της εκπαίδευσης, ώστε να προλαμβάνει την σχολική διαρροή. Επιπλέον, η Ομάδα Υψηλού Επιπέδου για την Ισότητα και τη Διαφορετικότητα (High Level Group on Gender Equality and Diversity) συστάθηκε το 2004, κατόπιν απόφασης του Κοινοβουλίου και στοχεύει στην ισότητα των φύλων μέσω της ίσης εκπροσώπησής τους στις διοικητικές δομές του Κοινοβουλίου.

Τέλος, αναφορικά υπάρχει το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων (European Institute for Gender Equality (EIGE)) 2006, που αποτελεί ευρωπαϊκό όργανο και το Ευρωπαϊκό Λόμπι Γυναικών [European Women's Lobby (EWL)] 1990 (Λένου, 2019).

Συμπεράσματα

Από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας παρατηρείται πως οι έμφυλες διακρίσεις υπήρχαν και συνεχίζουν να υπάρχουν σε διάφορους τομείς της κοινωνικής ζωής. Οι συγκεκριμένες διακρίσεις προέρχονται από στερεότυπα και προκαταλήψεις, που καλλιεργούνται και μεταλαμπαδεύονται μέσω της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης και από τα πρώτα στάδιά της. Οι εν λόγω πεποιθήσεις αποδίδουν διαφορετικά και αντιθετικά συνήθως χαρακτηριστικά στα δύο φύλα χωρίς συγκεκριμένη αιτιολόγηση. Η επικέντρωση της εργασίας στον επαγγελματικό τομέα ανέδειξε την ανισότητα εις βάρος του γυναικείου φύλου με αφορμή την «διαφορετική» φύση της γυναίκας.

Πριν την ανάλυση του επαγγελματικού τομέα προσεγγίστηκε ο θεσμός της εκπαίδευσης που συνδέεται άρρηκτα με την επαγγελματική σταδιοδρομία. Το σχολείο ακολουθεί μία συγκεκριμένη κουλτούρα, αυτή της ευρύτερης κοινωνίας. Από τον 19^ο αιώνα οι γενικές αντιλήψεις για την κατωτερότητα των γυναικών επηρέασαν την οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος χωρίζοντας τα δύο φύλα και δημιουργώντας διαφορετικό πρόγραμμα σπουδών. Ο θεσμοθετημένος έμφυλος διαχωρισμός της εκπαίδευσης αφορά ενδυμασία, μαθήματα σπουδών και συμπεριφορά καθηγητών και συνεχιζόταν για πολλά χρόνια μέχρι την θεσμοθέτηση της εκπαιδευτικής ισότητας.

Ένα στερεοτυπικά οργανωμένο κοινωνικό σύστημα επηρεάζει και της εκπαιδευτικές και επαγγελματικές φιλοδοξίες των νέων. Αρχικά, η εικόνα του εαυτού παίζει ρόλο και επηρεάζεται τόσο από ενδογενείς παράγοντες, δηλαδή τα στοιχεία της προσωπικότητας όσο και από εξωγενείς, με λίγα λόγια τις ψυχολογικές πιέσεις που δέχεται κανείς λόγω των ευρύτερων κοινωνικών αντιλήψεων, που προωθούν συγκεκριμένους κοινωνικούς ρόλους για το κάθε φύλο και συγκεκριμένα επαγγέλματα. Επιπλέον, οι φιλοδοξίες των μαθητών επηρεάζονται από τις έμφυλες διακρίσεις στο επαγγελματικό περιβάλλον. Η διαμόρφωση «ανδρικών» και «γυναικείων» επαγγελμάτων επηρεάζει τους στόχους και τις επαγγελματικές κατευθύνσεις. Η ανάγκη της κοινωνίας για μορφωμένο ανθρώπινο δυναμικό βοήθησε κυρίως στην εξισορρόπηση του πληθυσμού μεταξύ ανδρών και γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αλλά ο διαχωρισμός τους στους τομείς παραμένει βάσει των παραδοσιακών αντιλήψεων, που οδηγεί πάλι στον έμφυλο διαχωρισμό των επαγγελμάτων.

Για να επέλθει έμφυλη ισότητα στον εκπαιδευτικό και τον εργασιακό τομέα είναι αναγκαία η στροφή στον τρόπο δράσης του επαγγελματικού προσανατολισμού και στην στάση των εκπαιδευτικών. Ο σωστός επαγγελματικός προσανατολισμός συνοπολογίζει τα στοιχεία της προσωπικότητας όπως κλίσεις και ικανότητες σε συνδυασμό με την φύση και τις απολαβές του επαγγέλματος. Οι σύμβουλοι του επαγγελματικού προσανατολισμού και της επαγγελματικής συμβουλευτικής αργότερα θα πρέπει να είναι απαλλαγμένοι από οπισθοδρομικές αντιλήψεις για να μην τις δεικνύουν, ώστε το κάθε άτομο να διαχειρίζεται την ζωή του βάσει ατομικών προθέσεων. Κατά τον ίδιο τρόπο οι εκπαιδευτικοί πολλές φορές λειτουργούν προκατειλημμένα και αντιμετωπίζουν διαφορετικά τους μαθητές ανάλογα το φύλο τους. Φαίνεται πως δεν έχει σημασία μόνο το περιεχόμενο της μάθησης αλλά και ο τρόπος διεξαγωγής της διδασκαλίας. Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να αποβάλλουν τα στερεότυπα αλλά και να γίνονται δεκτικοί σε επιμορφωτικά προγράμματα που στοχεύουν στην προώθηση της ισότητας.

Ο ευρύς διαχωρισμός των φύλων καταμέρισε έμφυλα και το εργατικό δυναμικό. Ο διαχωρισμός των επαγγελμάτων χωρίζεται σε οριζόντιο και κάθετο. Ο οριζόντιος αφορά την

ύπαρξη κλάδων σπουδών που εκπροσωπούνται κυρίως από το ένα φύλο. Μεστά θα έλεγε κανείς την στροφή των γυναικών σε επαγγέλματα φροντίδας που ταιριάζουν με την στοργικότητά της, στο επάγγελμα της καθαρίστριας ως κύρια υπεύθυνη του νοικοκυριού και σε γραφειακές θέσεις, ενώ η στροφή των ανδρών φαίνεται σε επαγγέλματα που χρειάζονται μυϊκή δύναμη, σε επιχειρηματικούς κλάδους που ταιριάζουν και την δυναμική «φύση» τους μαζί με τον θεωρητικά περισσότερο ελεύθερο τους χρόνο. Ο κάθετος διαχωρισμός αφορά την συγκέντρωση των εργαζομένων σε διαφορετικά επίπεδα ιεραρχίας ανάλογα το φύλο τους. Κυρίως, οι ανώτερες θέσεις καλύπτονται από άντρες και τα κατώτερα κλιμάκια από γυναίκες, χωρίς αυτή διαφορά να σχετίζεται με τα προσόντα.

Ο έμφυλος επαγγελματικός διαχωρισμός επιφέρει μία σειρά αδικιών. Πρωτίστως υπάρχουν μισθολογικές διαφορές εφόσον οι υψηλότερες θέσεις που δίνονται στο μεγαλύτερό τους ποσοστό σε άντρες αμείβονται καλύτερα. Επιπροσθέτως, το μειωμένο και το ευέλικτο ωράριο αναλαμβάνεται από γυναίκες. Τέλος, ενώ η ανεργία μαστίζει όλον τον πληθυσμό πάλι πληγεί περισσότερο τις γυναίκες. Τα παραπάνω υποστηρίζονται και από στατιστικά στοιχεία της τελευταίας δεκαετίας 2013-2022 της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat) , που επιβεβαιώνει όσα αναφέρθηκαν για την Ελλάδα. Στη συνέχεια μέσα από την παράθεση στοιχείων των πιο πετυχημένων και των λιγότερο πετυχημένων ευρωπαϊκών χωρών σε θέματα εργασιακής ισότητας σημειώνεται η προοδευτική τάση όλων των χωρών στο πέρασμα των χρόνων με κάποιες όπως η Ισλανδία, η Νορβηγία, η Αυστρία, η Φινλανδία, Γερμανία και η Ελβετία να αποτελούν πρότυπο.

Ο εντοπισμός των έμφυλων επαγγελματικών αδικιών τράβηξε την προσοχή και η συζητήσεις γύρο από το θέμα επέφεραν θετικά αποτελέσματα. Τα κράτη μέλη προωθούν την επαγγελματική ισότητα και την προστατεύουν νομοθετικά και μέσα από την δράση φορέων. Στο πλαίσιο της Ευρώπης λειτουργεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Ισότητα και σε επίπεδο χώρας η Γενική Γραμματεία Ισότητας (Γ.Γ.Ι.).

Βιβλιογραφία

- Αζίζι-Καλατζή, Σ., et al., (1996). *Προκαταλήψεις και στερεότυπα, Δημιουργία και αντιμετώπιση*. ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΛΑΙΚΗΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ.
- Αλιπράντη-Μαράτου, Λ. (2008). *Παλαιά και νέα επαγγέλματα. Μια προσέγγιση από την πλευρά του φύλου*. ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ (ΚΕΘΙ).
- Arnot, M. (2002). *Reproducing Gender? Essays on educational theory and feminist politics*. ROUTLEDGE FALMER.
- Bartlett, S., & Burton, D. (2016). *Introduction to educational studies*. SAGE.
- Biswas-Diener, R., & Diener, E. (2014). Introduction to Psychology: The Full Noba Collection. Στο C. Brown & J. Jewell (Επιμ.), *Gender* (σσ. 936-947). Noba.
<https://eastpsych.files.wordpress.com/2011/08/textbook-noba.pdf>
- Giddens, A. (1999). *Runaway world, how globalization is reshaping our lives*. ANTHONY GIDDENS.
- Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., et al., (2010). *Συμβουλευτική με την οπτική του φύλου*. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ.
- Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., & Σακκάς, Ν. Δ. (2007). *Από την εφηβεία στην ενήλικη ζωή, μελέτες για τις ταυτότητες φύλου στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα*. GUTENBERG.
- Eurostat (2023), *Employment and activity by sex and age (1992-2020) - annual data* [Πίνακας]
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSI_EMP_A_H/default/table?lang=en
- Eurostat (2023), *Long-term unemployment by sex - annual data* [Πίνακας]
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/UNE_LTU_A_custom_7596939/default/table?lang=en
- Eurostat (2023), *Part-time employment as percentage of the total employment, by sex, age and citizenship* [Πίνακας]
[https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSA_EPPGAN\\$DV_579/default/table?lang=en](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSA_EPPGAN$DV_579/default/table?lang=en)
- Eurostat (2023), *Temporary employees by sex, age and main reason* [Πίνακας]
[https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSA_ETGAR\\$DV_602/default/table?lang=en](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSA_ETGAR$DV_602/default/table?lang=en)
- Eurostat (2023), *Unemployment by sex and age – annual data* [Πίνακας]
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/UNE_RT_A/default/table?lang=en
- Ευρωπαϊκές Κοινότητες, (1997). *ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΑΜΣΤΕΡΝΤΑΜ ΠΟΥ ΤΡΟΠΟΠΟΙΕΙ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ, ΤΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΠΕΡΙ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΕΝΕΣ ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ. ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΠΙΣΗΜΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ*.
- Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (Eurostat), (1953).
<https://ec.europa.eu/eurostat>
- Ζιώγου, Ρ., & Κελεσίδου, Ε. (1997). *Οι νομοθετικές ρυθμίσεις για την εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα κατά τον 20ο αιώνα: κενά και αντινομίες*, Στο: Β. Δεληγιάννη & Σ. Ζιώγου (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη* (σσ. 189-204). ΒΑΝΙΑΣ.
- Θάνος, Θ., & Κογκίδου, Δ. (2022). *Φύλο και εκπαίδευση, Για μια συμπεριληπτική εκπαίδευση χωρίς βία και διακρίσεις*. ΤΖΙΟΛΑ.
- Θεοδωρίδης, Π. (2015). *Προσωπική ταυτότητα, εθνική ταυτότητα και ιδιότητα του πολίτη. Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 5, 55–82.
<https://doi.org/10.12681/sas.544>

- Κιούση, Ε., Φλωράκος, Γ., & Παπακίτσος, Ε. Χ. (2017). Στερεότυπα φύλου και επιλογή σπουδών ανάλογα με το φύλο στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Έρευνα στην Εκπαίδευση, 6(1), 95-111.
<https://doi.org/10.12681/hjre.10876>
- Κόκκαλη, Ι. (2021). Μετανάστευση και εθνοπολιτισμική «ποικιλότητα» των ευρωπαϊκών πόλεων: εννοιολογικές και μεθοδολογικές επισημάνσεις. *Αειχώρος: Κείμενα Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Ανάπτυξης*, (32), 59–82.
<https://doi.org/10.26253/heal.uth.ojs.aei.2021.862>
- Konnell, R. W. (2006). *Το κοινωνικό φύλο* (Ε. Κοτσίφου, Μετ.). ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ.
- Λαδά, Σ. (2009). *Μετα-τοπίσεις, Φύλο, διαφορά και αστικός χώρος*. FUTURA.
- Lash, S., & Friedman, J. (1992). *Modernity and identity*. BLACKWELL.
- Λένου, Α. (2019). *Η ένταξη της διάστασης του φύλου (gender mainstreaming) στη χάραξη ευρωπαϊκών πολιτικών*. [Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας]. ΨΗΦΙΔΑ.
<https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/23383/4/LenouAlikiMsc2019.pdf>
- Λιλιμπάκης, Α. (2017). Στερεότυπα για τη γυναίκα στον εργασιακό χώρο. [Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας]. ΨΗΦΙΔΑ.
<http://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/19942>
- Λιότζης, Β. (2021). Σεξισμός, Προσεγγίζοντας την επίμαχη αμφιθυμία. FUTURA.
- Μαραγκουδάκη, Ε. (2000). Εκπαίδευση και διάκριση των φύλων, Παιδικά αναγνώσματα στο νηπιαγωγείο. ΟΔΥΣΣΕΑΣ.
- Mills, S. (2003). *Gender and politeness*. CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS.
- Μπιρμπίλη, Μ., & Παπαοικονόμου, Α. (2018). Αυτοπροσδιορισμός των φοιτητών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: σπουδές και μετέπειτα εργασία. *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 11(2), 90-106.
<https://doi.org/10.12681/jret.16692>
- Παπαθανασίου, Ν., & Χρηστίδη, Ε.Ο. (2020). *Συμπερίληψη και ανθεκτικότητα, Βασικές αρχές ψυχοκοινωνικής στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου*. GUTENBERG.
- Παπαοικονόμου, Α., & Μπιρμπίλη, Μ. (2017). Κρίσιμοι παράγοντες επιλογής αντικειμένου σπουδών και αυτοαντίληψη: Η περίπτωση των φοιτητών του ΑΠΘ. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 17(68).
<http://ikee.lib.auth.gr/record/316126/files/Papaoikononou.pdf>
- Παυλίδου, Θ.-Σ. (2002). *Γλώσσα-γένος-φύλο*. ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ.
- Πουρκός, Μ.Α. (2019). *Σώμα, βίωμα, ταυτότητα και διαδικασίες κοινωνικοποίησης και μάθησης στην εποχή των ραγδαίων αλλαγών και της σύγχρονης κρίσης*. ΔΙΣΙΓΜΑ.
- Σιάνου-Κύργιου, Ε. (2007). *Αγορά εργασίας, νέα επαγγελματικά προφίλ και φύλο*. ΑΠΟΘΕΤΗΡΙΟ ΟΛΥΜΠΙΑΣ.
<https://olympias.lib.uoi.gr/jsrui/handle/123456789/26686>
- Σιάνου-Κύργιου, Ε. (2007). *Επιλογές σπουδών για την ανώτατη εκπαίδευση και ανισότητα των φύλων*. ΑΠΟΘΕΤΗΡΙΟ ΟΛΥΜΠΙΑΣ.
<https://olympias.lib.uoi.gr/jsrui/handle/123456789/26689>
- Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (1997). Εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των δύο φύλων: ο ρόλος του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού, Στο: Β. Δεληγιάννη & Σ. Ζιώγου (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη* (σσ. 645-662). ΒΑΝΙΑΣ.
- Φρόση, Λ., & Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (2001). Αναγκαιότητα επιμόρφωσης – ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών σε θέματα ισότητας στην εκπαίδευση και

- ταυτοτήτων φύλου. Μια πρόταση επιμόρφωσης, Στο: *Σύνδεση Τριτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*, Πρακτικά Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη.
- Φρόση, Λ., & Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (2008). 10. Απόψεις και προσδοκίες εκπαιδευτικών για τα αγόρια και τα κορίτσια στο σχολείο ¹⁸⁰, Στο: Λ. Φρόση & Β. Δεληγιάννη- Κουϊμτζή (Επιμ.), *Ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών και παρεμβατικά προγράμματα για την προώθηση της ισότητας των φύλων* (σσ. 237-252). ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ (ΚΕΘΙ).
- Χατζηευστρατίου, Α. (2008). *Η επίδραση στερεοτύπων και κοινωνικών παραγόντων στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των νέων και ο ρόλος του σχολείου στην άμβλυνση τυχόν ανισοτήτων* [Μεταπτυχιακή διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου]. HELLANICUS.
<http://hdl.handle.net/11610/14081>
- Χοντολίδου, Ε., et al., (2008). *Διαπολιτισμικότητα, παγκοσμιοποίηση και ταυτότητες*. GUTENBERG.